

Zuzana ORÁLKOVÁ

František Antonín z Dietrichsteina (1643–1721) – šlechtic v řadách Tovaryšstva Ježíšova¹

Abstract: *Franz Anton von Dietrichstein (1643–1721) – Nobleman in the Ranks of the Society of Jesus*

The study deals with the personality of Franz Anton von Dietrichstein and his (seemingly) sudden decision to enter the Jesuit order during his study stay in Rome in 1666 and resign from the already acquired canonry in Passau, Regensburg and Olomouc. The article works with the correspondence kept by Franz Anton and his tutor Josef Seim with prince Ferdinand von Dietrichstein, Franz's half-brother and legal guardian, and tries to analyze in what way Franz could arrive at this decision, why it was problematic for his family and how this new situation, which in the end really resulted in Franz's entry into the novitiate, was perceived. At the same time, the paper tries to present this individual story in the context of the present knowledge of the church and religious order career of the nobility. The second part of the study represents Franz's decision and his subsequent order life from the perspective of his post-mortem elogium from 1721.

Key words: von Dietrichstein, Franz Anton (1643–1721) – Jesuits – nobility – religious aristocracy – church career – Jesuit elogia

Následující příspěvek se pokusí představit určitý životní úsek historiografií dosud téměř netknutého šlechtice,² jezuitu Františka Antonína z Dietrichsteina (1643–1721). Tento mladší nevlastní bratr knížete Ferdinanda z Dietrichsteina (1636–1698) byl jako jeden z mladších mužských potomků v rodině předurčen duchovní

1 Studie vznikla v rámci projektu Filozofické fakulty Univerzity Palackého *Společnost v historickém vývoji od středověku po moderní věk II.* (IGA_FF_2016_037), díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené roku 2016 Univerzitě Palackého v Olomouci Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR.

2 Pokud nepočítáme zmínky ve starší, převážně jezuitské literatuře (Johann Nepomuk STÖGER, *Scriptores Provinciae Austriacae Societatis*, Wien 1855, s. 60; Augustin BACKER – Alois BACKER, *Bibliothèque des écrivains de la compagnie de Jésus ou notices bibliographiques*, Liège 1859, s. 169; Mathias Maria FEYFAR, *Die erlauchten Herrn auf Nikolsburg: Eine geschichtliche Studie auf Original-Urkunden begründet*, Wien 1879, s. 278) či jednotlivé zmínky v literatuře novější (např. Rostislav SMÍŠEK, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.*, České Budějovice 2009, s. 165 nebo Iveta ŠEJNOVÁ, *Hrabě Maxmilián z Ditrichštejna (1638–1692). Osudy mladšího sourozence v 2. polovině 17. století*, Diplomová práce FF UPa, Pardubice 2014, s. 43 – v souvislosti s finančním darem bratrovi), je zatím jediným rozsáhlejším textem moje bakalářská práce. Srov. Zuzana ORÁLKOVÁ, *Evropská cesta a římský studijní pobyt Františka Antonína*

dráze. V 17. století se tato praxe úspěšně rozvíjela jako způsob, jak v případě většího počtu synů v rodině zajistit nejen ekonomickou nezávislost, ale také prestižní postavení ve společnosti a v neposlední řadě také regulovat další větvení rodiny a s tím spojené štěpení rodinného majetku.³ Podle původních plánů se měla Františkova církevní kariéra ubírat cestou sbírání kanonikátů a budování prestižního postavení. To však mladého šlechtice podle dochovaných pramenů zrovna příliš nelákalo a vymohl si na svém bratrovi povolení ke vstupu do jezuitského řádu, což podle všeho v aristokratickém prostředí nebyla zrovna obvyklá záležitost. Text, který se pokusí představit alespoň část Františkova příběhu, by se tak rád stal dalším střípkem do mozaiky zatím nepříliš rozsáhlého bádání o aristokracii v církevních řádech v prostředí habsburské monarchie, zejména v řádu jezuitském.

Co se týče dosavadního poznání této problematiky, lze říct, že téma ještě rozhodně není vyčerpáno. Dobrým odrazovým můstkem a zároveň přehledem, co se týče šlechtické církevní kariéry v raném novověku a zejména v 17. století, může být již citovaná stať Petra Mati.⁴ Šlechtě se v 17. století nabízelo v tomto směru nabízelo několik variant. Nejčastěji se aristokraté uplatňovali ve sféře světského kléru, tedy po ekonomické i reprezentativní stránce na atraktivních kanovníckých postech kapitul,⁵ odkud se často vyhoupli na biskupský stolec. Od konce 16. století se v našem prostředí ustaluje ideální kariérní model duchovní aristokracie – studium v zahraničí (např. na oblíbeném římském Collegiu Germanicu), postupná kumulace prebend v kapitulách a více či méně úspěšné ambice stran biskupského postu.⁶ To byl případ také mnoha významných osobností 17. století – například olomouckého biskupa Františka z Dietrichsteina (1570–1636),⁷ pražského arcibiskupa Jana Bedřicha z Valdštejna (1642–1694)⁸ nebo jeho předchůdce Arnošta Vojtěcha z Harrachu (1598–1667),⁹ jimž byly v posledních letech věnovány samostatné monografie, ale i mnohých dalších.

z Dietrichštejna v letech 1662–1666 ve světle korespondence hofmistra Josefa Seima, bakalářská práce FF UP, Olomouc 2014.

3 Podrobněji o tomto „údelu mladších bratří“ např. Petr MAŤA, *Svět české aristokracie, 1500–1700*, Praha 2004, s. 518–520.

4 Tamtéž, s. 478–522.

5 Dobrou představu o sociální skladbě obsazení kapitul lze získat např. u Peter HERSCHE, *Die deutschen Domkapitel im 17. und 18. Jahrhundert. 1. Band*, Bern 1984.

6 P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 490–507.

7 Olomoucký biskup oplýval dokonce šesti kanovníckými posty, podrobněji Tamtéž, s. 495. K Dietrichsteinovi dále např. Pavel BALCÁREK, *Kardinál František Dietrichštejn 1570–1636. Gubernátor Moravy*, České Budějovice 2007; Tomáš PARMA, *František kardinál Dietrichstein a jeho vztahy k římské kurii. Prostředky a metody politické komunikace ve službách moravské církve*, Brno 2011.

8 Nejnověji Jiří M. HAVLÍK, *Jan Fridrich z Valdštejna. Arcibiskup a mecenáš doby baroka*, Praha 2016.

9 Alessandro CATALANO, *Zápas o svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598–1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008.

Podobný osud měl čekat i Františka Antonína z Dietrichsteina. Ten si však, na rozdíl od obvyklé varianty, čili získání jednoho či více církevních obročí a případné cesty vzhůru na některý biskupský stolec,¹⁰ k překvapení a nevoli svých blízkých zvolil jinou cestu – rozhodl se vstoupit do jezuitského řádu, což se mu nakonec také podařilo prosadit. Dosavadní poznání zatím ukazuje, že tato varianta byla u vyšší a zámožné šlechty spíše výjimkou.¹¹ Mezi šlechtou byl sice dosti oblíbený řád johanitů,¹² který byl ovšem velmi specifický a s klasickými řády toho neměl příliš mnoho společného. Bohatá strakonická komenda a funkce generálního převora byly i v 17. století doménou šlechticů, kteří často zároveň zastávali vysoké armádní funkce a žili vcelku světským životem.¹³ Podobného charakteru bylo i členství v řádu křížovníků s červenou hvězdou, jehož velmistry byli v 17. století pražští arcibiskupové.¹⁴

Šlechtice u nás nalezneme i mezi „klasickými“ řeholníky. Zde však při vynášení soudů zatím vstupujeme na nejistou půdu. Celá problematika dosud nebyla dostatečně zpracována, zdá se však, že z nejvýznamnějších a nejmajetnějších rodů v rámci habsburské monarchie jich zřejmě nebylo příliš mnoho a jejich osudy pravděpodobně představovaly spíše výjimku.¹⁵ V evropském kontextu však v souvislosti s jezuitou nalezneme významné osobnosti urozeného původu, které se dokonce staly svatými a jejichž příběh se stal příkladem, vzorem. Šlechticem byl koneckonců i zakladatel řádu, sv. Ignác z Loyoly

-
- 10 Což pro něj bratr Ferdinand jako jeho poručník (minimálně co se týče obročí) zamýšlel – už v průběhu 60. let pro něj získal postupně kanonikáty v Pasově, Řezně a Olomouci. Podrobněji Z. ORÁLKOVÁ, *Evropská cesta*, s. 10–11. V dietrichsteinské rodině by to ostatně nebylo poprvé – je dost dobře možné, že měl kníže před očima památku svého prastrýce Františka z Dietrichsteina.
 - 11 V tomto ohledu lze zmínit zajímavou analýzu, zabývající se českou šlechtickou obcí a církevní kariérou okolo roku 1741 – z 38 hrabat v řadách kléru pouze 18 % vstoupilo do některého řádu, naopak 24 % se stalo biskupy a 47 % kanovníky, čím níže v hierarchii šlechty se pohybuje, tím více se poměr obrací (z rytířů se stalo kanovníky pouhých 5 %, v řádech se uplatnilo celých 69 %), srov. Eila HASSENPFLUG-ELZHOLZ, *Böhmen und die böhmischen Stände in der Zeit des beginnenden Zentralismus: Eine Strukturanalyse der böhmischen Adelsnation um die Mitte des 18. Jahrhunderts*, Oldenbourg 1982, s. 94–102, 288–305, 309n.
 - 12 K dějinám a významným členům např. Robert L. DAUBER, *Johanniter- und Malteserritter unter kaiserlichen Fahnen 1530–1918*, Gnas 2007.
 - 13 Například Rudolf Colloredo (1585–1657) byl císařským důstojníkem, podobně i Vilém Vratislav z Mitrovic († 1637). Mezi dalšími šlechtici v rámci johanitského řádu lze zmínit Františka Augustina z Valdštejna († 1684), Adama Vratislava z Mitrovic († 1666) či Jana Václava Vratislava z Mitrovic (1670–1712) a další. Podrobněji P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 481–482.
 - 14 Tamtéž, s. 501; k dějinám řádu Václav BĚLOHLÁVEK, *Dějiny českých křížovníků s červenou hvězdou*, Praha 1930.
 - 15 P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 511. Leccos může koneckonců prozradit i prostudování databáze URL: <<http://reholnici.hiu.cas.cz>>, kde skutečně nenajdeme mnoho aristokratických jmen.

(1491–1556), velký vliv (a možná inspirace pro další aristokraty) měl nicméně odkaz Františka Borgii (1510–1572)¹⁶ a Aloise Gonzagy (1568–1591).¹⁷

Pokud se vrátíme zpět do prostředí aristokracie habsburské monarchie, kde již byla konstatována dosavadní malá zpracovanost tématu, představuje další potíž fakt, že pro velkou část z nich navíc máme k dispozici jen kusé informace, které nám nedovolují proniknout blíže k jejich životu, nedovedeme přesně vystihnout jejich motivaci ke vstupu do řádu či jaké bylo jejich postavení v řádových domech a podobně.¹⁸ Zdá se nicméně (a tomuto předpokladu bude odpovídat i zmínka v jednom z níže pojednaných pramenů), že řádové prostředí bylo mnohem více rovnostářské než sféra nejvyšších příček světského kléru, již aristokracie dominovala,¹⁹ a že aristokraty tudíž v řádu nečekaly takové kariérní vyhlídky. Šlechtu nalezneme často mezi novými řády, mezi kapucíny,²⁰ theatiny²¹ či jezuitu, kde lze u posledně jmenovaných někdy vidět souvislost s obvykle několikaletou formací šlechticů, kteří se vzdělávali v jejich školách.²² Svou roli mohl v jejich rozhodnutích hrát i vliv rodinných zpovědníků, kteří mnohdy bývali řeholníky, často právě jezuitu.²³ Ž řad jezuitů-aristokratů lze zmínit například Kryštofa (1627/8–1664) a Ivana Augustina (*1670)

16 Svatý František Borgia, vévoda z Gandie, vysoce postavený španělský šlechtic na dvoře Karla V., pravnuke papeže Alexandra VI. František byl ženatý a měl rodinu, velmi ho však oslovila spiritualita nově zformovaného jezuitského řádu. Poté, co ovdověl, se rozhodl tajně vstoupit do Tovaryšstva, v polovině 50. let se stal španělským provinciálem a roku 1565 generálem řádu. Mimo jiné spoluzakladatel Collegia Romana a velký podporovatel zámořských misí. Zejména ve Španělsku je hojně monograficky zpracován, z české historiografie např. Josef KOLÁČEK, *František Borgiaš. Z věvodů jezuitou*, Roma 2014.

17 Alois Gonzaga, italský aristokrat z rodiny mantovských vévodů, kterou asi netřeba příliš představovat, prvorozený syn Ferdinanda I. de Gonzaga. Osud tohoto muže, již roku 1605 blahoslaveného, mohl být pro Františka Antonína osobní vzpruhou v jeho situaci. Alois se nejprve potýkal s nesouhlasem své rodiny, která nechtěla pochopit jeho touhu vstoupit do jezuitského řádu, nakonec však jeho rozhodnutí dala své požehnání a tak mladík už ve svých sedmnácti letech mohl nastoupit do římského jezuitského semináře, kde o necelých sto let později pobýval i František Antonín. Zemřel při obětavém ošetřování nemocných při morové epidemii ve svých 23 letech v roce 1591. O čtrnáct let později byl beatifikován a v roce 1726 svatořečen jako patron mládeže spolu s dalším v mládí zesnulým jezuitou, Polákem Stanislavem Kostkou. Spolu s ním je také patronem (studující) mládeže. O jeho životě, ale také vlivu v katolickém prostředí spolu s odkazem Stanislava Kostky např. Christina JETTER, *Die Jesuitenheiligen Stanislaus Kostka und Aloysius von Gonzaga: Patrone der studierenden Jugend – Leitbilder der katholischen Elite*, Würzburg 2009.

18 P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 511. I po téměř třinácti letech od vydání knihy toto konstatování do značné míry zůstává platné.

19 Tamtéž, s. 510.

20 Např. Kryštof Jeroným z Rozdražova († 1659), Jiří Maxmilián Vratislav z Mitrovic (1627/8–1664), srov. tamtéž, s. 511.

21 Např. Jan Václav, Maxmilián Antonín a Václav Vratislavové z Mitrovic, srov. tamtéž.

22 Tamtéž, s. 512.

23 O tomto fenoménu srov. např. Robert BIRELEY, *The Jesuits and the Thirty Years War: Kings, Courts, and Confessors*, Cambridge 2003.

Vratislavy z Mitrovic,²⁴ Ferdinanda Viléma a Václava Františka († 1659) Libštejnské z Kolovrat²⁵ či Jana ml. Bruntálského z Vrbna (1610–1664),²⁶ jejichž osudy by také stály za zpracování.

Případ Františka Antonína tak v tomto směru může být poměrně zajímavý – pocházel z jedné z nejvýznamnějších šlechtických rodin, prošel rovněž jezuitským vzděláním a během svého působení v řádu několik let vedl řádové domy v Linci a Pasově, poté se ve vyšším věku spíše stáhl do ústraní a posledních více než 25 let strávil ve vídeňském profesním domě. Zároveň máme k dispozici prameny, které o něm mohou leccos bližšího prozradit. Odhodlání vstoupit do řádu ve Františkovi vzklíčilo během jeho vzdělávacího pobytu v Římě, kde měl v doprovodu svého hofmistra Josefa Seima a bratrance z druhého kolene, Viléma Leslie (1657–1727),²⁷ studovat teologii na tamním Collegiu Romanu.²⁸ Jeho rozhodnutí, zřejmě ne úplně obvyklé v prostředí, z něhož pocházel, potom pochopitelně nabouralo veškeré dosavadní plány knížete, nakonec však bylo Františkovu přání vyhověno. Pro téměř celé období těchto „taktických manévru“ máme dochovanou korespondenci, která tvoří těžiště této studie, jež se pokusí představit a analyzovat alespoň část tohoto pramene, zrekonstruovat počátek Františkovy cesty do jezuitského řádu a reakce jeho nejbližšího okolí.²⁹ Obloukem se potom v druhé části textu přesuneme z 60. let 17. století do doby, kdy už František ukončil svou pozemskou pouť, a podíváme se na jeho životní dráhu perspektivou oslavného elogia v *litterae annuae* rakouské provincie z roku 1721.

-
- 24 August SEDLÁČEK, *Vratislav z Mitrovic*, in: Ottův slovník naučný, sv. 26, Praha 1907, s. 1004, 1006.
- 25 August SEDLÁČEK, *z Kolovrat*, in: Ottův slovník naučný, sv. 14, Praha 1899, s. 601. O Václavu Františkovi také samostatná monografie na pomezí historiografie a náboženské literatury, srov. Josef KOLÁČEK, *Václav Kolowrat*, Roma 2002.
- 26 URL: <<http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000101336>> [cit. 1. 5. 2017].
- 27 Vilém se stal v budoucnu biskupem ve Vácu a posléze v Lublani. Datum jeho narození je nejisté (v době římské cesty by se jednalo o malého chlapce), jak ostatně uvádí i Erwin GATZ (Hg.), *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches, 1648 bis 1803*, Berlin 1990, s. 268.
- 28 Zmínky a pokyny k organizaci pobytu obsahují dochované instrukce pro Františka a jeho hofmistra. Tomu je nařízeno, aby pronajal dům v blízkosti koleje. Srov. Moravský zemský archiv (dále MZA) Brno, Rodinný archiv (dále RA) Ditrichštejnů, inv. č. 1584, sign. 739, kart. 359, fol. 9, instrukce knížete Ferdinanda pro hofmistra Josefa Seima: „[...] *unweit bey Collegio Romano ein kleines haus in bestandt zue nehmen*“. Podrobněji o celém pobytu výše citovaná bakalářská práce.
- 29 Komplexněji se Františkově osudu věnují v připravované magisterské práci s názvem *František Antonín z Ditrichštejna a jeho duchovní dráha. Cesta šlechtice do řad Tovaryšstva Ježíšova ve 2. polovině 17. století*.

Římská vzdělávací cesta

František Antonín se narodil ve Vídni 22. května 1643 jako syn knížete Maxmiliána II. z Dietrichsteina (1596–1695) a jeho druhé manželky Žofie Anežky z Mansfeldu (1619–1677), byl tak mladším nevlastním bratrem knížete Ferdinanda z Dietrichsteina (1636–1698). Už v roce 1656 jej máme doloženého v matrice vídeňské univerzity.³⁰ Po základním studiu filozofie, zakončeném v roce 1661 veřejnou disputací,³¹ se z pověření svého bratra vydal za dalšími vědomostmi a zkušenostmi na jih, do centra tehdejší katolické vzdělanosti. Se svým příbuzným Vilémem Leslie a hofmistrem Josefem Seimem, členem mikulovské kapituly sv. Václava,³² vyrazil mladý šlechtic na podzim roku 1662 do Říma, kde do roku 1666 studoval na jezuitském Collegiu Romanu. Po příjezdu se skupinky ujal jezuita Vavřinec Kohler,³³ který byl v kontaktu s knížetem Ferdinandem a zároveň našim cestovatelům pomáhal zorientovat se v římském prostředí a figuroval v korespondenci také co se týče finančních záležitostí (vyplácení směnek).³⁴ Po dobu pobytu byl také Františkovým zpovědníkem a zřejmě byl jedním z těch, kteří měli vliv na formování mladíkova rozhodnutí vstoupit do řádu. Mimo to měl František možnost setkat se na Collegiu s mnohými zajímavými osobnostmi, které jej během pobytu formovaly, a podle všeho také navázal bližší vztahy i se slavným polyhistorem Athanasiem Kircherem, který tam tehdy působil.³⁵

30 Franz GALL, *Die Matrikel der Universität Wien, V. Band 1659/60–1688/89*, Wien 1975, s. 359.

31 Teze, téhož roku vydané tiskem pod názvem *Qvaestiones philosophicae*, jsou dostupné online na URL: <https://books.google.cz/books?id=ToFiAAAAcAAJ&pg=RA1-PR3&dq=francisco+antonio+dietrichstein&hl=cs&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=francisco%20antonio%20dietrichstein&f=false> [cit. 6. 12. 2016]. Digitalizovaný výtisk, díky *ex libris* odkazující na původní lokaci v rámci soukromé knihovny v Mikulově, pochází z Österreichische Nationalbibliothek Wien, jeden vlastní i Národní knihovna Praha.

32 Právě od Seima máme poměrnou většinu dochovaných dopisů z tohoto období. Vedle své role hofmistra také plnil, jak to bylo obvyklé, roli Ferdinandova informátora o aktuálním dění a také zprostředkovatele v různých záležitostech. Podrobněji Z. ORÁLKOVÁ, *Evropská cesta*, s. 56–65.

33 Působil na koleji mimo jiné jako zpovědník, je doložen jako zpovědník i na Collegiu Germanicu. Srov. Andreas WÜRGLER, *Medien in der frühen Neuzeit*, Berlin 2013, s. 530.

34 Z. ORÁLKOVÁ, *Evropská cesta*, s. 54–56.

35 Kircher měl oběma mladíkům dokonce dedikovat jedno své dílo, publikované pod jiným jménem, které se věnovalo pozorování komety. Seim pak z rozpočtu financoval tisk a vydání tohoto spisu, což před knížetem obhajoval tím, že se jednalo jen o „10 cronen“ a hrabata si takto udělají mezi lidmi dobré jméno. Srov. MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1584, sign. 739, kart. 359, fol. 107, Seimův dopis ze 7. 3. 1665: „Neben beyligenter Monatsraturg kombt die explication deß iüngstverschwundenen cometsterns welche P. Athanasii gemacht, aber umb gewiesser ursach willen under frembde nahmen ausgehen, und beyden herrn Grauen dedicirn lassen. Hab nit weniger thuen können, als aus anregen gedachten P. Athanasii die uncosten für den truck und bund zu bezahlen, welches EFG nicht ansehen werden, in bedrachtung es ein geringes etwan ins gesambt 10 cronen, dahinegegen denen herrn H Grauen einen nahmen under den leuthen macht.“ Dilem, které bylo takto financováno, byl podle všeho spis

Tato Františkova cesta, která byla jakousi duchovní obdobou kavalírské cesty,³⁶ měla samozřejmě více funkcí. Kromě studia teologie se František ve shodě s bratrovou instrukcí věnoval studiu cizích jazyků, ale také pěstoval společenské styky, navštěvoval a doprovázel mnohé významné kardinály a církevní hodnostáře, nevynechal pochopitelně ani audienci u papeže,³⁷ jednoduše sbíral cenné zkušenosti a známosti pro svůj budoucí život. Jeho starší nevlastní bratr a poručník, kníže Ferdinand z Dietrichsteina, mu v podstatě už v té době pomáhal se Seimem naplánovat a nastartovat jeho budoucí kariéru. František měl tedy nasávat vědomosti, získávat cenné kontakty, dokončit zdárně studium a být vysvěcen na kněze, zatímco jeho bratr pro něj v průběhu let zajišťoval kanonikáty v několika kapitulách a byl v této snaze poměrně úspěšný. Ve spolupráci s hofmistrem Seimem (který, jak často neváhal poznamenat, v tomto směru „nešetřil snahou ani pílí“³⁸) se knížeti Ferdinandovi v průběhu bratrova studijního pobytu podařilo připojit k pasovskému kanonikátu, s nímž už František do Říma odjížděl,³⁹ další dva atraktivní posty. Prvním z nich bylo v roce 1664 místo kanovníka katedrální kapituly v Řezně,⁴⁰ druhým pak kanonikát metropolitní kapituly v Olomouci.⁴¹ Po ukončení studií se měl mladý Dietrichstein vydat na jakousi okružní cestu po Evropě⁴² a po návratu do vlasti již spokojeně „kanovníčit“. Jenže nic z toho už nenásledovalo. František Antonín se totiž rozhodl vstoupit do jezuitského řádu a vymezit se vůči tomu, co pro něj přichystal (s nemalými výdaji a spoustou starostí) jeho bratr.

-
- Fisiologia Nuova della Natura delle Comete*, jenž byl vydán v Římě roku 1665 pod jménem Giuseppe Antonia Petrucciho, Kircherova žáka a spolupracovníka. O dedikaci hrabatům Dietrichsteinovi a Lesliemu v souvislosti s tímto krátkým spiskem (32 stran) se zmiňuje John Edward FLETCHER, *A Study of the Life and Works of Athanasius Kircher, Germanus Incredibilis*, Amsterdam 2011, s. 547.
- 36 Lze to pozorovat i na dochovaných Ferdinandových cestovních instrukcích a itinerářích, které se formou, strukturou i obsahem téměř úplně shodují s těmi „kavalířskými“ (MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1584, sign. 739, kart. 359, fol. 1–10). Jiří KUBEŠ, *Náročné dospívání urozených: kavalírské cesty české a rakouské šlechty (1620–1750)*, Pelhřimov 2013, s. 19–120. Ohledně zamýšlených destinací Františkovy cesty Z. ORÁLKOVÁ, *Evropská cesta*, s. 20–33.
- 37 Podrobněji jsou tyto různé aspekty cesty rozebírány v jednotlivých kapitolách opět v práci J. KUBEŠ, *Náročné dospívání urozených*.
- 38 MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1584, kart. 359, fol. 188, dopis z 15. 4. 1664: „will ich kein mühe noch vleiß sparen“.
- 39 Kanonikát získaný formou biskupské provize. Srov. P. HERSCHE, *Die deutschen Domkapitel*, s. 153.
- 40 Celý (dosti byrokratický) proces „získávání“ je celkem dobře dokumentován v příslušné korespondenci z let 1663–1664; dále v P. HERSCHE, *Die deutschen Domkapitel*, s. 158.
- 41 Opět hojně projednávalo v korespondenci, srov. Z. ORÁLKOVÁ, *Evropská cesta*, s. 42–51.
- 42 Jednotlivé destinace se zase dosti shodují s obvyklými zastávkami kavalířských cest i s několika dietrichsteinskými itineráři, srov. tamtéž, s. 33–37, 67–73.

Z kanovníka jezuitou – kariérní obrátka Františka Antonína

František Antonín měl v létě roku 1665 – pohledem svých nejbližších – poměrně pěkně nakročeno k úspěšné kariéře kanovníka s několika obročimi. Pomalu se již také na obzoru rýsoval závěr Františkova římského pobytu, a tak se dostalo (s dostatečným předstihem) na pořad dne také projednání plánované cesty po Evropě předtím, než se mladý hrabě-kanovník navrátí domů. Od jara roku 1665 je tedy korespondence kromě obvyklých témat stále více prostoupena také tímto organizačním ruchem.

I když už pro zmíněnou cestu existovalo několik verzí itineráře, na knížecí pokyn Seim vypracoval novou, aktualizovanou variantu, jejímž vrcholem měl být pobyt na španělském královském dvoře⁴³ a čas strávený s tehdejší tamním císařským velvyslancem Františkem Eusebiem z Pöttingu (1627–1678), jinak též švagrem knížete Ferdinanda z Dietrichsteina.⁴⁴ Seim podle vlastních slov při tvorbě itineráře čerpal jak z rozhovorů se světa znalými lidmi, tak z dostupných map, kromě toho se ale také spolehl na bohaté zkušenosti kardinála Carla Bonelliho (1612–1676), který ve Španělsku strávil několik let jako nuncius,⁴⁵ a to s ohledem i na praktické záležitosti, jako bylo vyplácení smének a podobně.⁴⁶ Vstříc dobrodružství se měl mladý hrabě vydat ještě před zimou, na jaro si počkat na francouzské straně (a tak i využít příležitosti a pocvičit se v jazyce, který pilně studoval) a pak se vydat přes Pyreneje až do Madridu, zatímco Viléma Leslie měla čekat cesta za příbuznými do Skotska. Kněžské svěcení pak mělo být u Františka Antonína

43 Na španělské prostředí měli Dietrichsteinové dlouhodobé rodinné i majetkové vazby, podrobněji Bohumil BAĎURA, *Ditrichštejnové a Španělsko*, in: České země a Španělsko. Z dějin česko-španělských vztahů: Sborník textů přednesených dne 5. října 1994 na odborném sympoziu konaném v rámci Dnů španělské kultury v Ostravě. (3. - 6. října 1994), Ostrava 1996, s. 41–58; TÝŽ, *Hospodářské zájmy Ditrichštejnů ve Španělsku v 16.-18. století*, Jižní Morava 46, sv. 49, 2010, s. 55–100.

44 František Eusebius z Pöttingu (1626–1678) strávil jako velvyslanec ve Španělsku 11 let (1663–1674), jeho pečlivě vedený deník byl edičně vydán. Miguel NIETO NUÑO (ed.), *Diario del conde de Pötting, embajador del Sacro Imperio en Madrid (1664–1674)*, I–II, Madrid 1990–1993.

45 Carlo Bonelli (1612–1676) působil v letech 1656–1664 jako nuncius na madridském dvoře a právě krátce před inkriminovanou dobou se vrátil do Říma, takže se mohl podělit o své čerstvé zkušenosti. URL: <<http://www2.fiu.edu/~mirandas/bios1664.htm#Bonelli>> [cit. 6. 5. 2016].

46 MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1584, kart. 359, fol. 85, dopis z 11. 7. 1665: „*Der Örtner, so mann unterwegs bis auff Madrid berühren mues, hatt ich zwar aus geführtn Discursen, und richtigen Land Kartn genugsame Nachricht zu gebn, bin aber umb mehrerer Sicherheit willn derselben ausführlichen Aussezung von des Herrn Cardinals Bonelli Auditor gewertig, als dann Eur Fürstliche Gnade ich solche Uberschickn will, auff daß mit Beschreibung der Nothwendigen Wechsel zeitliche Vorsehung geschehe.*“

realizováno až po návratu do domácího prostředí.⁴⁷ Koncem července Josef Seim knížeti poslal v příloze dopisu navržený itinerář.⁴⁸

Když se blíže podíváme na zvolené destinace, vidíme, že tipy, k nimž se Seim dostal, jsou celkem podobné zastávkám kavalírských cest, které vedly tímto směrem (pravda, z nejrůznějších důvodů jich zrovna na Pyrenejský poloostrov či do jižní Francie, jak píše Jiří Kubeš, cílilo dost málo a mnohé z takových plánů stejně nakonec – podobně jako ten náš – nebyly realizovány).⁴⁹ Některá z navržených míst znal osobně ostatně i samotný kníže Ferdinand ze své vlastní kavalírské cesty na počátku 50. let.⁵⁰ František Antonín se sice do Španělska za vyslancem Pöttingem nepodíval, o pár let později však tuto štafetu úspěšně převzal jeho bratr Filip Zikmund.⁵¹

Vraťme se ale opět k dalšímu běhu událostí, jak je možno jej poznat z korespondence. Ještě v půlce srpna roku 1665 Seim v dopise řešil praktické podrobnosti stran cesty do Španělska a na začátku září si (už poněkolkáté za poslední období) stěžoval na docházející finanční rezervu pro oba mladé pány⁵² a také na poněkud váznoucí komunikaci s leslieovskou stranou. Bohužel vzhledem k nepoměru četnosti listů ve srovnání s předchozím i pozdějším obdobím lze předpokládat, že několik dopisů zmizelo v nenávratnu a naše informace tak nejsou zcela úplné. Hofmistrův následující dochovaný list ze 3. října 1665 nastiňuje poněkud odlišnou situaci, co se týče plánu pro příští měsíce.

Františkova cesta se podle všeho měla přesunout až na jaro dalšího roku, v prosinci se měl pouze podívat do Neapole. Ze Seimovy reakce na bohužel nedochovaný list od knížete se zdá, že odložení cesty souviselo mimo jiné – možná trochu překvapivě – s cestou

47 Tamtéž, fol. 101–102, dopis z 19. 4. 1665: „Circa modum die Rais in Hispanien füglich fortzusezen, ist dies Wintherzeit per pare (wozu Herr Grau Franz Antonii ohne daß keinen Lust hat) unbequem- und gefährlich, daher Lombardia Savoia, Provenze und Franckreich auff einer Seiten durch zu passirn, und bis auf den April unterwegs zubleiben, welches dem Herrn Grauen, umb sich in der französischen Sprach perfect zumachen, wohl dienen würde, von dannen dann die Montes pyrennaeos bey angehenden Frühling mit weniger Mühe und Gefahr ubersteigen, so dann den ubrigen Weg per Navarram und Castilla vieja biß auff Madrid weiters befürdern könnte, welche Rais iüngstens herr Cardinal Bonelli von Madrid auff Rom gemacht, so dessen Leuth für die bequembste halten, mir auch zu seiner Zeit von Orth zu Orth ausführliches Itinerarium darüber geben worden.“

48 Tamtéž, fol. 83, příloha dopisu z 25. 7. 1665. Itinerář obsahoval tyto destinace: Florencie – Livorno – Janov – Milán – Turín – Nice – Marseille – Grenoble – Lyon (odtud plavbou po Rhôně) – Arles – Nimes – Montpellier – Narbonne – Perpignan – Girona – Barcelona – Lerida – Zaragoza – Madrid.

49 J. KUBEŠ, *Náročná dospívání urozených*, s. 19–82, 112–120.

50 Lyon – Marseille – Nizza – Janov, srov. tamtéž, s. 310. Prameny k cestě knížete Ferdinanda MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1583, kart. 358.

51 O jeho kavalírské cestě Jiří KUBEŠ, *Der jüngste Sohn auf Kavaliertour: Philipp Sigmund von Dietrichsteins Reise zu hohen Ämtern bei Hofe in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts*, Bohemia 54, 2014, Heft 2, s. 319–347.

52 MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1584, kart. 359, fol. 75, dopis z 5. 9. 1665: „Hoffn bald ein neue Rimesa zuhaben, sonst beyderseits die Mittel mier entgehen würden.“

nevěsty císaře Leopolda I., mladičké princezny Markéty Terezy Španělské, z Madridu, jíž měl kníže Ferdinand, jakožto její budoucí hofmistr, vyjet naproti do Itálie a poté ji doprovázet do její nové domoviny ve střední Evropě.⁵³ Vypadá to, jako by František měl určitou část této slavnostní, vysoce symbolické cesty absolvovat také, přičemž Seim píše, že by dle jeho názoru bylo vhodné se v Miláně od průvodu odpojit a pokračovat poté na sever do Paříže a Nizozemí. Leslie měl naopak z vlastní vůle v Římě zůstat, bylo mu prý vyhověno v jeho přání pokračovat ve studiu na Collegiu Grecu⁵⁴ a dokonce (doposud tak zamítaná věc) si pořídit vlastní kočár.⁵⁵

Najednou však nastal celkem podstatný a nečekaný obrat. Kníže Ferdinand 16. října poslal Seimovi list (my máme k dispozici jeho koncept), ve kterém si stěžuje, co se děje, že už mu od něj docela dlouho nepřišla žádná zpráva a proč se neozývá. Z dochovaného konceptu se dozvídáme zásadní novinku – podle všeho František Antonín pojal úmysl vstoupit do jezuitského řádu.

Kníže, jak píše, ke svému listu připojuje dopis od svého bratra, v němž mu František toto své stanovisko oznamuje a přikládá také opis dopisu, který knížeti ve Vídni předal jeho adresát, rakouský provinciál řádu. Autorem tohoto listu odeslaného z Říma byl tehdejší *Assistens Germaniae* a generální vikář řádu Charles de Noyelle (1615–1686).⁵⁶ Vychvaluje v něm Františka Antonína jako nadaného, téměř andělského chlapce, který chce (co nejdříve to půjde) vstoupit do jezuitského řádu a rád by absolvoval noviciát přímo ve Věčném městě. Vikář píše, že „zaznamenal jeho volání a zdá se mu, že je pevné

53 Blíže o cestě pojednává v rámci své studie Rostislav SMÍŠEK, *Důvěra nebo nenávisť? Obraz Španěla v korespondenci císaře Leopolda I. s knížetem Ferdinandem z Dietrichsteina*, Časopis Matice moravské 123, 2004, č. 1, s. 48–55; dále TÝŽ, *Střední Evropa a Španělsko v polovině 17. století. Markéta Tereza Španělská a její španělský hofstát očima soudobých pozorovatelů*, Český časopis historický 109, 2011, č. 3, s. 397–431.

54 Další římská jezuitská vzdělávací instituce byla založena roku 1577 a primárně určena pro vzdělání budoucích kněží především z řecké oblasti. Je otázkou, proč chtěl Leslie studium dokončit právě tam, bohužel není k dispozici jeho ani Seimova korespondence s lesliovskou stranou.

55 MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1584, kart. 359, fol. 74, dopis z 3. 10. 1665: „*Eur fürstlichen Gnaden beuelch vom 31tn Augusti, wessen mich wegen Attestation triennii, und Bedienung deß herrn Grauens zu Madrid, auch wegen vileicht auffen Frühling vorfallenter Herausrais der kayserlichen Braut zuuerhalten hab, bemühe mich gehorsambsten Vleisses volzuzihen, wobey ich aber nit ohnerrindert lasse, daß Herr Grau auff solche Weis zu Madrid nit lang verbleiben, wenig auch in Franckreich und andern Ländern sehen kan, es were dann daß Eure Fürstliche Gnade erlauben wolltn, von der Königl. Infantin zu Mayland Urlaub zunehmen, von danne aber nach Paris, und weiter forth in Niderland zugehn, so zwar füglich geschehen könnte, [...] Dem Herrn Grau Leslie ist vom P. General erlaubt worden, in das Collegium Graecorum zugehen, und für sich aigne Carozze zu haltn.*“

56 Charles de Noyelle (1615–1686), jezuita belgického původu, roku 1661 jej generální představený řádu Giovanni Paolo Oliva jmenoval do funkce asistenta/poradce německy mluvících národů v Římě, od roku 1664 byl generálním vikářem a v roce 1682 Olivu nahradil ve funkci generálního představeného. Srov. Joseph BRUCKER, *La Compagnie de Jésus: esquisse de son institut et de son histoire, 1521–1773*, Paris 1919, s. 528.

a vskutku od Boha, doufá tedy, že bude v budoucnu ozdobou Tovaryšstva i provincie“.⁵⁷ Byl tedy zřejmě jedním z těch, s nimiž František celou věc osobně probíral.

Kníže Ferdinand byl – jak vysvítá z jeho konceptu – z této novinky notně překvapený, a to ne zrovna pozitivně. Jak zmiňuje, nikdy o něčem takovém ani od bratra, ani hofmistra neslyšel.⁵⁸ Svému bratrovi v tomto balíčku listů posílá dopis, který má jasný cíl – zjistit, jestli je bratrovo „volání“ pravé, či ne. Pokud ano, kníže mu nebude – ač to nerad vidí – bránit.⁵⁹ V takovém případě je ovšem nutno vyvodit patřičné důsledky – v prvé řadě vyřešit otázku Františkových kanonikátů.

Zisk těchto prestižních míst byl otázkou systematické několikaměsíční (ne-li několikaleté) snahy na více frontách.⁶⁰ Mladý kníže, kterému se v té době pomalu, ale jistě rozrůstala rodina,⁶¹ v tom zcela nepochybně viděl také důležitý strategický krok do budoucna – nejen, že nyní zabezpečí bratrovu existenci, ale až dorostou jeho synové, vytvořený manévrovací prostor v příslušných kapitulách mu může pomoci zajistit postoupení bratrových kanonikátů pro jeho vlastní syny. Tato vize se nyní ovšem s Františkovým zamýšleným vstupem do řádu začínala hroutit.

Proto kníže nadnesl plán, že bude Františka nutno v případě jeho neochvějného přesvědčení přimět k tomu, aby ještě před vstupem do řádu rezignoval na své posty ve prospěch svých synovců, pakliže o tato místa nebude jevit zájem Františkův bratr Filip Zikmund, který byl další v pořadí.⁶² Nicméně si uvědomoval, že toto vše přišlo až příliš brzo a že počítat najisto s papežským dispensem pro své syny také nemůže.⁶³ Nejstaršímu

57 MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1530, kart. 355, fol. 198, dopis Charlese de Noyelle z 18. 9. 1665: „repetam quod iam significani vocationem ipsius misu uideri solidam et uere a Deo addo sperare me futuro ipsum Societati ac nominatim Provinciae vestrae“.

58 Tamtéž, fol. 200, koncept dopisu z 16. 10. 1665: „warüber wie uns nicht wenig verwundert, weiln Ihr vns hiervor noch niemahln nichts geschrieben, Er sich auch seinen [andern] Schreiben noch mehr auf die Spanische Reiß als auf eine Resolu[tion] gedacht zu haben geschriben.“

59 Tamtéž: „widrig falls aber in seinen Proposito beständig verbleiben, so ich, wie vngern ich es auch siehe, nicht zu verhindern vermag.“

60 O tom svědčí i Seimova korespondence s knížetem zejména z předchozích dvou let.

61 Ferdinand v roce 1656 uzavřel manželství s Marií Alžbětou z Eggenberka (1640–1715), s níž měl celkem 17 dětí. V první dekádě manželství přišly na svět dcery Anna Marie (1657–1659) a Erdmuta Terezie (1662–1737) a čtyři synové – Zikmund František z Dietrichsteina (1657–1667), Leopold Ignác, III. kníže z Dietrichsteina (1660–1707), Karel Josef z Dietrichsteina (1663–1693), Walter Xaver, IV. kníže z Dietrichsteina (1664–1738).

62 Ten nicméně zájem nejevil. Filip Zikmund z Dietrichsteina (1651–1716), jak již bylo řečeno, se o pár let později vydal na kavalírskou cestu a v dospělosti se oženil. Srov. J. KUBEŠ, *Národné dospívání urozených*, s. 121.

63 MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1530, kart. 355, fol. 200, koncept dopisu z 16. 10. 1665: „Auff welchen fall man sich dahin beruhen wierdt, vnsern Herrn Bruder dahin zu disponirn, daß Er die 3 Canonicat (in fall solche sein herr Bruder Graf Philipp nit annehmen wolte) meinen zweyen Söhn resigniren, oder andern nach meinem Beliebn solten, solche aber wegen der Jahre (weiln der aine 2 Jahr

z nich už sice bylo osm let (o čemž by se již možná uvažovat dalo), nicméně na tomto místě se pěkně zrcadlí dobová představa o rolích, příslušejících jednotlivým synům podle pořadí narození. Prvorozenému Zikmundu Františkovi byl prostě určen jiný osud – měl se stát pokračovatelem rodu, ale ani u druhého syna, čtyřletého Leopolda Ignáce (zejména u takto početné rodiny) ještě nebylo nutné, aby byl určen duchovnímu stavu.⁶⁴ V té době ještě kníže netušil, že jeho prvorozený zemře již za necelé dva roky ve věku devíti a půl let.

V ideálním případě měl třetí syn Karel Josef obdržet kanonikát řezenský a pasovský, čtvrtý syn Walter Xaver⁶⁵ kanonikát olomoucký. A to mimo jiné z toho pragmatického důvodu, že kdyby jeden z nich zemřel, rodina alespoň nepřijde o všechny tři posty najednou.⁶⁶ Kníže zároveň vyslovil myšlenku, že právě ze strany jezuitů proti takovému řešení budou vzneseny námitky.⁶⁷ František Antonín si ale také bude muset uvědomit, že převrátit naruby rodinné plány, kdy kníže „věnoval pro jeho užitek velkou láskyplnou starost i náklady navzdory těžkým časům“,⁶⁸ to není jen tak. Jeho vzdělávací cesta stála i přes vsudypřítomnou snahu o úspornost dosti velkou sumu peněz a v nastalé situaci tato investice jako taková nesplnila plně svůj očekávaný cíl, proto z Františkovy části otcovského dědictví kníže plánoval vzít 10 tisíc zlatých. Bratr Filip Zikmund by pak obdržel svůj dědický podíl, Seim svůj *recompens* a zbytek by byl věnován jezuitskému řádu,⁶⁹ Františku Antonínovi by pak po smrti matky připadla jemu náležející část dědictví z matčiny strany.⁷⁰ Při vstupu do noviciátu řeholníci skládali slib chudoby a nesměli nadále vlastnit žádný majetek, před tímto krokem se jej tedy museli vzdát. Činili tak ve prospěch

vnd der ander erst 1 Jahr alt ist, incapacer sein, vnd Ihre Heyligkeit nit dispensiren wolten, wessentwegen wan ich das Wisestes zu bemühen hette, bearbeiten hete den jenigen obbemelte 3 Canonicatn zu cedirn“.

64 Tamtéž: „Dan den eltern ain Canonicat zu geben es sich nit schicken würde, ingleich dem Secundo genito, weilen solcher, dan Er das Lebn hat schon zu etwas anders destinirt, Ihme auch hoffentlich weniger Mittel mangln werdñ, alß den andern“.

65 Walteru Xaverovi, IV. knížeti z Dietrichsteina (1664–1738) se věnuje Lenka MARŠÁLKOVÁ, *Walter Xaver z Dietrichsteina (1664-1738). Aristokrat, který nechtěl být duchovním*, disertační práce, FF UPa, Pardubice 2017.

66 MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1530, kart. 355, fol. 200, koncept dopisu z 16. 10. 1665: „auff das, wan einer von ihnen stürbe, man nicht alle 3 Canonicaten auff einmahl verliehren thätte, so geschehen möchte, wan einen allein alle 3 cedirt würden“.

67 Tamtéž: „die Jesuiter solche selbsten suggerirn, vnd hetten zu Weg zu bringen, damit Sie diesen Schadn, so sie vnserm Hauß thun, in etwaß wieder ersezen, vnd werdñ villeicht wohl Exempel sein, das dergleichen Kindern Canonicaten gegeben worden seindt“.

68 Tamtéž: „Andertens würde vnserm Herrn brudern mit gutter Manier zu representiren sein, die grose liebete Sorgfalt, so wier wegen seines nuzen getragen auch die Vncosten, die wier vngeachtet der schwern Zeiten, also willig für Ihne hergeschossen“.

69 Který, jak poznamenává kníže (v posléze přeškrtnuté pasáži), si určitě bude chtít nárokovat své. Tamtéž: „vnd das übrige der Religion, weil solche doch das Ihrige auch haben/praetendiren/begehren wierdt“.

70 Tamtéž.

rodiny nebo vybraného řádu, kterému vždy připadla alespoň část. Kníže Ferdinand tak chtěl zřejmě Františka nasměrovat k tomu, aby se svého podílu na majetku vzdal pokud možno co nejvíce ve prospěch rodiny, i když jezuitský řád samozřejmě, jak píše ve svém listu, také „*dostane své*“.⁷¹

Na konci dopisu kníže zmínil ještě názor Františkovy matky Žofie Anežky⁷² (která už o věci byla také informována), že by měl mladý hrabě teologii dostudovat ještě před vstupem řádu, což se také stalo.⁷³ Dále apeluje na to, že vše je nutno vyřešit ještě předtím, než jeho bratr skutečně vstoupí do řádu, protože pak již bude pozdě. Toto jeho přání nicméně zůstalo nesplněno, neboť záležitosti s kanonikáty se táhly ještě poměrně dlouhou dobu a František na ně rezignoval až v roce 1668.⁷⁴ V úplném závěru pak Seim obdržel rozkaz – kníže očekával na svůj dopis hraběti odpověď a zejména chce vědět, co ho k jeho rozhodnutí vedlo – zda se jedná o jeho horlivost, nebo o pravý opak.⁷⁵

Než se podíváme blíže na to, co František Antonín i Seim uvedli jako odpověď na tuto palčivou otázku, představme si blíže již zmíněný koncept dopisu knížete bratrovi, který Ferdinand pro Františka Antonína přiložil k právě pojednanému listu. Kníže se totiž nebál hrát na city. Začínal s nepochopením a argumenty, že jeho bratr má přeci rozhojnit řady světského kléru, kde jej může čekat zajímavá kariéra, zatímco v prostředí řádu pro něj bude mnohem náročnější dosáhnout na vyšší příčky v rámci řádové hierarchie, než v případě (téměř) šlechtické domény kanonikátů s možnými vyhlídkami na post biskupa,⁷⁶ což byl mimochodem kariéerní postup Františkova římského soupeřníka Viléma

71 Srov. pozn. č. 63.

72 Žofie Anežka z Dietrichsteina, roz. hraběnka z Mansfeldu (4. 11. 1619–20. 1. 1677). Manželství bylo uzavřeno 4. 12. 1640, necelých osm měsíců po smrti Maxmiliánovy první manželky Anny Marie, roz. princezny z Liechtensteina (7. 12. 1597–26. 4. 1640). Její otec i bratr zastávali v císařské armádě vysoké vojenské hodnosti. I jako nevlastní matka se neváhala přimluvit u významných šlechticů za mladého knížete, například za získání úřadu hofmistra císařovny. Zachovala se také rozsáhlá korespondence, kterou spolu vedli, během Ferdinandova působení ve funkci moravského zemského hejtmána jej zpravovala o dění na vídeňském dvoře. Více např. R. SMÍŠEK, *Císařský dvůr*, s. 209, 273, 327–328, 332, 400, 412, 539.

73 František Antonín měl obhajobu 10. 4. 1666 a hned následujícího dne byl vysvěcen na kněze.

74 P. HERSCHE, *Die deutschen Domkapitel*, s. 153, 158.

75 MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1530, kart. 355, fol. 201: „*Verlange also auff diesen Brieff eine Antwort, absonderlich aber zu vernehmen, waß Ihme den zu dieser Resolution bewag, ob es aus Eiffer oder einigen Disgusto geschehen.*“

76 Tamtéž, fol. 211, koncept listu: „*kan einmhal in meiner gewissen anders nit finden, alß daß der herr bruder in den weltlich geistlichen standt, welchen derselbe also mature eligirt hatt, gott dem almechtigen ahngenehmere dienste praestiren würde können, vmb ob man zwar große gefehr vormhalen wirdt, so seindt doch solche leichtlich zu vermitteln, vnd ist daß meritum vmb so viel größer, welche verandtwortung eben in einer Religion nit auspleiben, weilen man denßelber doch wegen seiner meriten oder auß politica zur einem Rectoren oder Provincial machen würde, wobey meines erachtens größere difficulteten vorfallen alß einem Canonicum auch mit der Zeit einem bischoffen abzugeben.*“

Leslie, jenž se stal lublaňským biskupem, i mnoha dalších aristokratů.⁷⁷ Poté pokračoval formulacemi, jak jej doslova „*bolí, že všechna snaha, píle a starost, kterou panu bratrovi věrně věnoval, přijde vniveč*“ a že „*svým vlastním odtrhával od úst, v naději, že on [František Antonín] v budoucnu to samé s díky nazpět prokáže jeho ubohým dětem, které (neboť všichni jsme smrtelní) by v něm měly svého otce a zástupce, což byla dosud i jeho [knížete] velká útěcha, neboť má čtyři syny a další je na cestě.*“⁷⁸ Kromě toho konstatoval, že takto budou kanonikáty v podstatě „*pryč z domu*“, protože pro nejstaršího syna nejsou určeny, další jsou malí a Filip Zikmund o duchovním stav nejeví zájem vůbec. Vzpomenuta je i památka jejich otce,⁷⁹ a to v souvislosti s financemi, které nastřádal svou věrnou dvorskou službou u císařů Ferdinanda II. a Ferdinanda III., jež František Antonín zdědil a které nyní z Ferdinandova pohledu zmizely v nenávratnu.⁸⁰ Kníže tak promyšleně využil z dobového úhlu pohledu velmi oprávněné a pádné argumenty – zdůraznění vlastní péče jakožto hlavy rodiny o její blaho, bratrovu zodpovědnost k budoucím generacím, ale také k památce zesnulého otce. Svým rozhodnutím se tedy František podle hlavy rodu dopustí jakési zrady v obou směrech rodinné kontinuity.

Stranou událostí nezůstávala samozřejmě ani Františkova matka Žofie Anežka, které František Antonín také poslal list (o něm bude ještě řeč), ve kterém ji seznamoval se svou touhou po řádovém životě. Také ona měla z celého líčení pochybnosti, zda je jeho volání pravé. Dokonce o celé věci již mluvila i s Mikulášem Avancinim,⁸¹ rektorem vídeňské jezuitské koleje, který se za Františka zřejmě horlivě přimlouval, neboť „*hovořil tak zapáleně, že jsem byla příliš slabá mu odporovat*“.⁸² Matka se domnívala, že synovo domnělé

77 Šlechta z českých zemí v 17. století vyhledávala v tomto směru kapituly jak domácí, tak zahraniční, zejména Pasov, Salcburk či Vratislav, také obsazení olomoucké kapituly mělo poměrně mezinárodní charakter. Zahraničními kapitulami ostatně prošla i velká část pražských arcibiskupů (Jan Vilém Libštejnský z Kolovrat, Jan Bedřich z Valdštejna, Jan Josef Breuner aj.). Nástin situace 17. století a celou řadu šlechticů, kteří profitovali z tohoto „*provázaného systému příležitosti*“, jak trefně charakterizuje Petr Maťa, lze nalézt v P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 490–507.

78 Nicméně už za týden se ukázalo, že je to dcera. Ferdinandova manželka porodila 22. 10. 1665 své sedmé dítě – Františku, která bohužel ještě téhož dne zemřela.

79 Maxmilián z Dietrichsteina (1596–1655) prošel dlouhou a zajímavou dvorskou kariérou, v níž vystřídal různé funkce – byl postupně komořím, nejvyšším hofmistrem, ministrem a tajným radou, srov. R. SMÍŠEK, *Císařský dvůr*, s. 77–95.

80 MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1530, kart. 355, fol. 211, koncept listu: „*Ich geschweige, daß die m/50 f, welche vnßer her Vatter durch so langwirige vnd kostbarer hoffdiensten erworben vnd den herrn brudern per testamentum verlaßen, aus dem hauß getragen werden solen.*“

81 Mikuláš Avancini (1611–1686), významný jezuita, rektor několika kolejí, budoucí český provinciál a jeden z nejdůležitějších jezuitských dramatiků, více např. Willi FLEMMING, *Avancini Nicolaus*, in: *Neue Deutsche Biographie* 1 (1953), s. 464, dostupné na URL: <<http://www.deutsche-biographie.de/pnd100019382.html>> [cit. 6. 5. 2016].

82 MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1530, kart. 355, fol. 202, dopis matky knížeti ze 17. 10. 1665: „*den P. Avancin aber (welcher heut warn ist, vnd so reitzig hat discuriert, das ich were zu schwach geweßen,*

volání je spíše jeho iluzí, živenuou těmi, jimž jediným se dosud svěřil – a to právě jezuitům, s nimiž se stýkal (ať už v Collegiu Romanu nebo soukromě) a kteří nemají pražádný zájem o osud jejich rodu.⁸³ Navrhovala proto, aby celou věc prověřil ještě někdo další, načež knížeti doporučila kontaktovat jednoho karmelitána, který momentálně pobýval v Římě, aby s Františkem pohovořil a zjistil, co a jak.⁸⁴

Podívejme se nyní, jaké informace knížeti o nastalé situaci plynuly od Seima. Ještě dříve, než k hofmistrovi vůbec dorazil Ferdinandův dopis s žádostí o vysvětlení, Seim knížeti shodou okolností pouhý den po odeslání onoho listu (tedy 17. října) poslal vskutku objektivní zprávu, a sice, že „nemůže skrývat své velké podezření, jež pojal u pana hraběte Františka Antonína, u něhož cítí, že projevuje náklonnost ke vstupu do Tovaryšstva Ježíšova“.⁸⁵ Vzápětí hned uvádí několik bodů, na základě kterých tak usuzuje.⁸⁶ Zaprvé si František už delší dobu potajmu čte nejrůznější náboženskou literaturu převážně jezuitské produkce, například dílo vlámského jezuita a morálního teologa Leonarda Lessia⁸⁷ *De perfectionibus moribusque divinis*, a kromě toho velmi hojně (a často rovněž bez vědomí hofmistra) vede s jezuitou diskuse. Velmi zhusta pak v rozhovorech pje ódy na Tovaryšstvo, a to takovým způsobem, že „proti tomu člověk nesmí ani v nejmenším

solches zu wid[er]legen) hab ich diese Antwort geben“.

- 83 Tamtéž: „noch kein Beruff heißen, sondern ein lautere Einbildung [...] vnd daßelbige hab er mit nimandt anderen erwaagen, als mit dem einigen, denen des Interessae vnsers Haus gantz nichts bekindt“.
- 84 Tamtéž: „ohne Maßgebung were mein Meihnung, E L solte dem Pater Alexandter Carmeliter schreiben, welcher ietz zu Rom, damit er ihm beobiret vnd mit ihm redtet, ob es ein rechter Beruff ist“.
- 85 Tamtéž, fol. 190, Seimův dopis z 16. 10. 1665: „soll ich aus vnderthänigsten gehorsamb mein grossen Argwohn nit pergen, so ich vber den Herrn Grau Franz Antony schöpffe, als wolt Er einige Inclination in die Societet zugehen, verspüren lassen“.
- 86 Tamtéž: „1° liest er von geraumer Zeit hero Lessium de Vita aeterna wie auch ein anderen Auctorem de differentia Status Religiosorum, a Saeculari in so groser Geheimb, daß ich schwer dahinder kommen können. 2° Ist sein gröste Frewd mit denen PP zu conversiren, welches auch offft in grosses Geheimb geschieht. 3tens seint seine Discursen mehrern theils zum Lob der Societet gericht, dawider mann daß geringste nit sagen dörf. 4° meld Er in zweyen Schreiben an die fürstin Muter, Er hoffet, sie werde seine Bit in gedenck sein, vnd absonderlich in einen dritten Brieff, Er befinde sich sehr wohl, werde sich aber noch besser befinden, wann ihm die Fürstin sein bit gewehren wolle. 5. bericht mich Herr Baron Rindsmal, daß Er von Graz aus schreiben empfangen, worinnen Meldung geschieht, daß Herr Grau Franz Antony in die Societet gehen werde, welches Geschrey von denen PP villeicht mit Vleiß spargiret wird, auff daß Ewer fürst. dadurch Anlaß nehmen, zum ersten davon Andtung zuthuen. 6° thuet er sich nichts zur Abriß rüsten, vnd hat sich ernstlich vermercken lassen, daß ihm zu nichts in dieser Welt gelüst, worinn ihn villeicht daß Exempel deß herrn Grauen Slawata Carmelitaner vnd Herrn Grauen von Althan, zweyer Marchesen Durazzo vnd anderer Cavalliren, so in kurzer Zeit Jesuiter worden, stercken möcht. 7° so vnderlassen die PP auch selbsten nicht ihme mit freündlichen Liebkosen an die Hand zugeben, haben ihn vor etlich Monathen in Congregatione Nobilium, worinn sich alle Sonn- und Feyertäge viel Cardinales, hohe Magnaten zu versambeln pflegen, zu den ersten Assistenten erkiest, welche Ehr von denen welschen hoch geschezt wird.“
- 87 Jinak též Lennaert Leys (1554–1623), vlámský morální teolog, jeho nejznámějším dílem je *De Iustitia et Iure* (1605), ale i další tituly byly ve své době velmi úspěšné.

nic říct“. Dále napsal matce dopis, v němž ji prosí o splnění svého přání. Kromě toho dostal Seim – zcela v duchu hesla „pod svícnem je největší tma“ – zprávu od barona Rindsmaula, že Štýrským Hradcem (!) jdou řeči o tom, že se mladý hrabě Dietrichstein chystá vstoupit do jezuitského řádu, což podle něj živí i sami jezuité. Od těch v poslední době také František Antonín požívá zvláštní přízně – o nedělích a svátcích se účastní pravidelných setkání, na nichž se pohybují i významní kardinálové a vysoce postavení členové řádu. A konečně – a tím nás Seim vlastně vede k přemýšlení o tom, co mohlo ovlivnit Františkovo rozhodnutí – se zdá, že „*netouží po ničem z tohoto světa*“ a že ho v tomto nejspíše posilují i některé nedávné případy šlechticů, kteří vstoupili na základě vlastních vnitřních pohnutek do řádu. Seim zde jmenuje „*pana Slavatu karmelitána*“⁸⁸ a „*pana hraběte Althanna*“,⁸⁹ „*dva markýzy Durazzo*“⁹⁰ a „*jiné kavalíry, kteří se v nedávné době stali jezuity*“. Odhlédněme nyní od toho, že Seim tyto případy zmínil možná i proto, aby před knížetem obhájil sám sebe a svým způsobem vlastní selhání v roli hofmistra a ukázal, že tohle se prostě „*stává i v lepších rodinách*“. Mohl se u nich František Antonín skutečně inspirovat?

V prvé řadě je nutné si uvědomit, že jakožto student teologie na jezuitském Collegiu Romanu byl v každodenním kontaktu s tímto prostředím, se spiritualitou tohoto řádu. Během svého pobytu měl možnost poznat obrovské množství lidí. Stranou ponechme audience a styky s kardinály a významnými vysoce postavenými hodnostáři,⁹¹ kteréžto socializační strategie byly považovány za klíčové zejména ze strany knížete a hofmistra. Zdá se totiž, že mladý hrabě (o jehož introvertním a melancholickém založení se Seim zmiňuje) byl hlouběji osloven spíše jinými setkáními, a to s osobnostmi z prostředí jezuitského řádu.⁹² Kromě těchto aktivit a možných podnětů ze samotného studia František pochopitelně nežil ve vzduchoprázdnu a nejspíš k jeho uším dolehly zprávy o osudech výše zmíněných šlechticů, o nichž píše Seim. Mladý Dietrichstein se na ně sice nikde explicitně neodvolává, nelze však vyloučit, že tyto (zřejmě poměrně neobvyklé?) případy mohly mít nějaký vliv na jeho myšlenkové pochody.

88 Jan Karel Jáchym Slavata z Chlumu a Košumberka (1641–1712), syn Jáchyma Oldřicha Slavaty z Chlumu a Košumberka (1606–1645).

89 Snad se jedná o Michaela Adama hraběte z Althannu (1629–1645), který se rovněž stal jezuitou.

90 Zde měl pravděpodobně na mysli bratry Vincenza a Ippolita Durazzo, jemuž byl po smrti věnován obsáhlý životopis, srov. Tomaso CAMPORA, *Vita del padre Ippolito Durazzo della Compagnia di Gesù*, Genova 1690, dostupné online na URL: <https://archive.org/details/bub_gb_7nPbrIiJdH4C> [cit. 1. 5. 2017].

91 Jichž bylo pozhnaně, srov. Z. ORÁLKOVÁ, *Evropská cesta*, s. 42–51.

92 Zajímavé jsou styky našeho trojlístku s tehdejší vědeckou kapacitou, Athanasiem Kircherem (1602–1680), který v té době působil na Collegiu Romanu a našim mladým hrabatům dokonce dedikoval svůj astronomický spis *Fisiologia Nuova della Natura delle Comete* (1664). Srov. tamtéž, s. 57–58.

Poměrně známý je příběh zmíněného „pana Slavaty karmelitána“, tedy Jana Karla Jáchyma Slavaty, posledního mužského člena této šlechtické rodiny, který se později stal generálem řádu. Na to, že Slavatově neobvyklému osudu nebyla zatím věnována dostatečná odborná pozornost (až na stručné životopisy Slavatových současníků a legendy téměř hagiografického rázu), upozornil v roce 1998 Petr Maťa ve své studii, zabývající se zajímavou osobní korespondencí Jana Karla Jáchyma s císařem Leopoldem, což je mimochodem také jedna z velmi mála prací, která se Slavatovi přímo věnuje.⁹³ Seimova drobná zmínka v korespondenci každopádně ukazuje, že jeho neobvyklý krok, tedy vstup do karmelitánského řádu, byl nápadnou událostí, jež byla současníky (nota bene v církevním prostředí) vnímána a reflektována. Jan Karel Jáchym navíc složil věčné sliby 12. července roku 1663 v Římě, tedy v době Františkova pobytu, je tak téměř jisté, že mladý Dietrichstein o kroku svého krajana věděl. Vliv měly velmi pravděpodobně také již zmíněné příklady jezuitských světců či blahoslavených, jako byl František Borgia, Alois Gonzaga, snad i Stanislav Kostka, jejichž příběh mu také mohl být potřebnou vzpruhou, protože i oni se potýkali s nepochopením a nesouhlasem rodiny. Klíčovou roli jistě hrály i osobní rozhovory s jezuitou, s nimiž byl v každodenním intenzivním kontaktu.

A jak to bylo s církevní kariérou v prostředí Františku Antonínovi nejbližším, totiž v samotné dietrichsteinské rodině? Nejzářnější hvězdou v tomto směru samozřejmě zůstával kardinál František z Dietrichsteina.⁹⁴ Svá studijní léta v Římě, tentokrát na Collegiu Germanicu, strávil v 50. letech také další Dietrichstein (ovšem z jiné větve rodiny), Ignác Adolf,⁹⁵ jehož osud se zpočátku podobal osudu o pár let mladšího Františka Antonína – studoval teologii v Římě, již během pobytu získal kanonikát v Olomouci.⁹⁶ Ignác Adolf ovšem na rozdíl od Františka na tomto postu setrval, nicméně jen několik let, neboť zemřel v poměrně mladém věku. Co se týče samotného Tovaryšstva Ježíšova, nalezneme v celé dietrichsteinské rodině (a teď máme na mysli skutečně ten nejširší

93 Petr MAŤA, *Leopold I. a poslední Slavata. K osobní korespondenci panovníků raného novověku*, in: *Facta probant homines: sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. Dr. Zdeňky Hledíkové*, Praha 1998, s. 245–257. Slavatovi věnoval svou diplomovou práci Petr MATOUŠ, *Carolus Felix a S. Theresia: příspěvek k poznání karmelitánského řádu*, diplomová práce PdF JČU, České Budějovice 1999. Slavatovi se ve své kapitole o církevní kariéře věnuje opět P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 513–518.

94 František z Dietrichsteina (1570–1636), od r. 1599 olomoucký biskup, kardinál. Tuto významnou osobnost jak na poli politickém, tak kulturním etc. asi netřeba představovat, historiografická produkce je rovněž dosti bohatá. Zmíňme alespoň dvě práce z posledních pěti let: Lucie BRÁZDOVÁ, *Hudba a kardinál Dietrichstein 1599–1636*, Olomouc 2012; T. PARMA, *František kardinál Dietrichstein*.

95 Ignác Adolf z Dietrichsteina (1636–1664), olomoucký kanovník a vzdálený bratranec knížete Ferdinanda – jejich otcové Adam a Zikmund Jiří byli bratři. V mládí studoval na Collegiu Germanicu. Srov. Peter SCHMIDT, *Das Collegium Germanicum in Rom und die Germaniker. Zur Funktion eines römischen Ausländerseminars (1552–1914)*, Tübingen 1984, s. 235.

96 K tomu zachována celá složka dokumentů, MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1529, kart. 354.

okruh, zahrnující i větve z jiných zemí než českých) v období trvání starého řádu, pokud je nám zatím známo, kromě Františka Antonína tři další řeholníky, vesměs neznámé a nijak obzvlášť významné členy rodu. V české provincii řádu působil o generaci starší vzdálený příbuzný František Zikmund (1618–1684),⁹⁷ který vstoupil do noviciátu již v 17 letech, byl koadjutorem a zemřel ve slezské Nise, kde působil na tamní jezuitské koleji.⁹⁸ V dietrichsteinském rodinném archivu je k dispozici zpráva z roku 1663 o primici dalšího jezuitu, o necelých deset let staršího Fridricha z Dietrichsteina (1634–1701).⁹⁹ Ten se stal novicem už roku 1650 ve Vídni, později složil i nejvyšší stupeň slibů a během svého života vystřídal velké množství působišť v rámci rakouské provincie,¹⁰⁰ například v 80. letech působil ve vídeňském probačním domě u sv. Anny, tedy ve stejnou dobu, jako František Antonín na tamní koleji, takže je dost možné, že byli v nějakém kontaktu. O více než generaci mladším jezuitou byl Ambrož z Dietrichsteina (1682–1717), který vstoupil do noviciátu v necelých 17 letech a poté studoval teologii v semináři v Římě. Roku 1716 složil čtvrté sliby, ale už v následujícím roce v Praze zemřel. V dietrichsteinském rodinném archivu je k dispozici ještě zpráva o primici jezuitu Zikmunda Fridricha z Dietrichsteina z roku 1663, tohoto člena rodiny se mi zatím nepodařilo dohledat, i tak se ale asi jednalo o doposud jediného dalšího jezuitu v rámci rodu. František Antonín tak měl v rodině příklady členů, kteří svůj život zasvětili církvi, dokonce studovali v Římě na jezuitském kolegiu,¹⁰¹ v širším okruhu rodiny nalezneme několik osob, které vstoupily do jezuitského řádu, u nichž se František mohl inspirovat nebo jiné naopak sám ovlivnit.

Zmíněné příklady tedy v mladém hraběti nějakým způsobem mohly (byť nevyřčeně či nevědomě), ale také nemusely rezonovat. Odhalovat v plné šíři motivaci šlechticů ke vstupu do řádu je, jak ostatně podotýká dosavadní bádání, věc ošidná a vzhledem k časté absenci pramenů a poli relativně neoranému obvykle nereálná. Roli zde hrála soukromá zbožnost jedince, ale také formace řádu, na jehož školách mladí aristokraté

97 Jeho pradědeček Seyfried byl bratrancem Adama z Dietrichsteina, pradědečka Františka Antonína. Tato větev rodiny žila v Korutanech, srov. URL: <<http://genealogy.euweb.cz/dietrich/dietrich4.html>> [cit. 29. 3. 2017].

98 BBDR, Dietrichstein, Franciscus de SJ, 1618–1684, URL: <<http://reholnici.hiu.cas.cz/katalog/l.dll?hal~1000145913>> [cit. 29. 3. 2017].

99 MZA Brno, RA Dietrichštejnů, inv. č. 1529, kart. 358.

100 Ladislaus LUKÁCS, *Catalogus generalis seu nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773). Pars I, A–H*, Romae 1987, s. 238–239.

101 Studium u jezuitů je pro Dietrichšteiny ostatně obvyklou záležitostí po celé 17. století, ať už se jedná o domácí koleje (Emilián a Julián z Dietrichsteina v Jihlavě, Karel Josef a Walter Xaver z Dietrichsteina v Brně) či zahraniční pobyty (Julián z Dietrichsteina, budoucí duchovní František Mikuláš z Dietrichsteina na Collegiu Germanicu a Ambrož Ferdinand z Dietrichsteina také v Římě). Arnošt Ferdinand se stal také jezuitou. Podrobněji prameny ke všem uvedeným MZA Brno, RA Dietrichštejnů, inv. č. 1529–1577.

studovali.¹⁰² V případě Františka Antonína však máme štěstí, neboť můžeme alespoň částečně nahlédnout do jeho myšlenkového světa. Pojďme se nyní podívat, jak on sám popisoval a obhajoval své rozhodnutí vzdát se doposud vytyčené cesty a vstoupit do dynamicky se rozvíjejícího řádu, jakým v této době Tovaryšstvo Ježíšovo bylo. Následně si také představíme, co se v oněch týdnech v Římě dělo ze Seimova pohledu.

Jak již bylo řečeno, v září se František Antonín rozhodl svěřit své přání stát se jezuitou, které již zřejmě dříve konzultoval se svými známými z tohoto řádu, svému bratrovi a matce. V dopisu matce si nebral příliš servítky a bez dlouhých oklik šel rovnou k jádru věci. Doufá, že matka „*neodmítne jeho prostou touhu, totiž dát mu svolení ke vstupu do Tovaryšstva Ježíšova*“.¹⁰³ Vzápětí ji ujišťuje, že nejde o rozhodnutí nijak unáhlené, že podobné myšlenky přicházely již v loňském roce. Pak se sice soustředil na svou zamýšlenou cestu do Španělska, nicméně opět se ozvala jeho touha po „*duchovním stavu*“.¹⁰⁴ Následuje klíčová pasáž dopisu – František Antonín tak dlouho přemítal a podroboval toto své přání rozvahám a zkoumání, až se „*dnes, při Svátku jizev sv. Františka*“¹⁰⁵ *při svatém přijímání pevně rozhodl vstoupit v tento stav, vidouce, že by cesta do Španělska nebyla k ničemu platná*“ a prosí matku o přimluvu u knížete.¹⁰⁶ Není divu, že pokud hrabě pojal své rozhodnutí v pohnuté chvíli spirituálního zážitku a hned spontánně ještě téhož dne napsal matce o svém „*pevném rozhodnutí*“, byla adresátka při čtení dopisu poněkud na pochybách, jestli se nejedná o krátkodobý rozmar, jak jsme již četli výše. František Antonín ji vzápětí nicméně ujistil (zřejmě tak trochu předpokládal, co si jeho rodina bude myslet), že se jedná čistě o jeho rozhodnutí, do kterého nebyl nějakým způsobem jezuity vmanipulován.¹⁰⁷ Čtyřiadvacetiletý mladík chtěl také o sobě evidentně rozhodovat sám, nebo být minimálně vnímán jako dospělý člověk s vlastní vůlí, tedy že „*už není žádné dítě*“ – v tomto smyslu napsal jak matce,¹⁰⁸ tak o týden později knížeti, kde se rozepsal

102 Kromě osobní zbožnosti mohl být zvláště u méně majetných rodin přítomný i sociální aspekt, který však u skutečně majetných aristokratů zřejmě pozbýval významu, ti však tvořili spíše výjimky. Srov. P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 511–513.

103 MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1530, kart. 355, dopis matce z 11. 9. 1665: „*wollen mir dieses mein billiges Begehren nit abschlagen, nemblich mir Erlaubnuß zu geben in die Societet Jesu zu gehen*“.

104 Tamtéž: „*Ich habe schon vor ein Jahr ein Gedencken von der Societet gehabt, welcher mir zwar etwaß wieder vergangen, aber gleich das wiederumb eine Affection bekommen zu den religioßen Standt*“.

105 Díky tomu můžeme dopis matce datovat k 17. 9. 1665.

106 Tamtéž: „*welcher Ich so lang examinirt, biß daß Ich mir heut ahn Fest der Stigmaten des heyl. Francisci bey der heyligen Communion krefftig vorgehommen, dießen Standt ahnzunehmen, siehe also, daß diße Reiße in Spanien mir vor nichts tauglich würde sein, deßwegen bitte Ewre fürstliche gnade, geruhen diese Reiß bey den Fürsten, (welchen Ich auch schreibe) verhindern*“.

107 Tamtéž: „*daß kan Ich Ewre fürstliche Gnad mit wahrheit sagen, daß Ich der Erste gewesen, ders den Jesuitem proponirt hatt, vnd kein Jesuiter nichts daruon mit mir geredet*“.

108 Tamtéž: „*bitte also Euer fürstlichen Gnaden vnderthenigst sich nit zur betrüben, sonder gedencken, daß Ich nunmehr kein Kindt*“.

ještě více: „*Vaše milost nemusí mít obav, že bych o tom snad dosti nepřemýšlel, již nejsem chlapec, rozumím, co je dobré, co zlé.*“¹⁰⁹

František Antonín své rozhodnutí podle vlastních slov probíral se svým zpovědníkem, oním jezuitou Vavřincem Kohlerem, zmíněným na začátku tohoto článku. Podobně jako matku, i knížete František ujišťoval, že se jedná o jeho osobní touhu po zřejmě nejlepším vlastním sebeurčení – „*Nechť mi Vaše Excellence věří, že žádný jezuita o tom se mnou nemluvil, ale já jsem byl ten první, kdo s nimi o této věci hovořil, [...] vidím konečně, že není stavu vhodnějšího pro mou povahu a zdraví duše nežli stavu řádového.*“¹¹⁰

Vidíme tedy, že celá věc byla pro Františka Antonína poměrně silně emocionální záležitostí, k jejímž rozuzlení zřejmě směřoval delší dobu, proto je možná poněkud překvapivé, že svého hofmistra v tomto směru dosud naprosto ponechal stranou a nic s ním nekonzultoval. Hofmistra, s nímž trávil v podstatě každý den a jenž byl zodpovědný za vše, co se hrábete týkalo, bychom možná po třech letech pobytu v Římě pokládali za osobu Františkovi nějakým způsobem blízkou. Ostatně Seimova dosavadní korespondence vždy naznačovala, že spolu měli dobrý vztah – hofmistr si na něj nikdy nestěžoval,¹¹¹ spíše jej chválil.¹¹² Na druhou stranu je třeba stále myslet na to, že hofmistr byl v podstatě zástupcem otcovské/poručnické autority, a i když se samozřejmě snažil najít rovnováhu ve vztahu ke svému svěřenci a zároveň k jeho otci (zde bratrovi), byl na každý pád přece jen vázán zodpovědností především k němu a jeho povinností bylo knížete o všem řádně informovat.¹¹³ František Antonín tak mohl zřejmě předpokládat, že by se jeho bratr o všem nejspíš dozvěděl dříve, než by si býval přál.

Zdá se tedy, že se v této době vztah Seima a mladého Dietrichsteina zkomplikoval a byl dosti formální. S nadsázkou se dá říct, že Seim byl vlastně ten poslední, komu své

109 Tamtéž, fol. 204, dopis knížeti z 18. 9. 1665: „*Vostra Eccellenza non abbia paura, che io forse non ci abbia pensato assai, perche io gia non sono piu ragazzo, intendo il bene et il male e non ce pericolo che io mi metti tutta la mia vita piu.*“

110 MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1530, kart. 355, fol. 204, dopis knížeti z 18. 9. 1665: „*Vostra Eccellenza mi creda che nissun Giesuita mi ha parlato manzi, ma io son stato il primo, chi ha conferito questo negozio con loro e dopo aure ben pensato lo stato mio nel quale douesse stare non facendomi religioso, vedo finalmente non essere stato piu proportionato per la mia natura et salute dellanima mia che quello de' religiosi.*“

111 S čímž měli občas potíže jiní hofmistři, které trápila zejména neposlušnost jejich svěřenců, bujně chování, nemístné utrácení či nechuť ke studiu. Srov. příklady v J. KUBEŠ, *Náročné dospívání urozených*, s. 176.

112 Například v dopise ze 7. 2. 1665, MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1584, kart. 359, fol. 311: „*Herentgegn Herr Grau Franz Antonii dem andern ein Studiis und Tugente nichts bevoregebent, aller Sachen wohl ergründent, aus angeborner Sanftmuth alles Passion lasset und sich als ein sinnreicher Cavallier verhalten thuet, ausser daß er zuweiln schwermüthige Gedancken verspüren lasset.*“

113 Podrobněji se rozbořem funkce hofmistra a toho, co se od jeho role očekávalo, zabývá např. J. KUBEŠ, *Náročné dospívání urozených*, s. 232–263.

rozhodnutí František Antonín explicitně oznámil. Pěkně o tom všem vypovídá Seimův list z 24. října, tedy o týden mladší, než výše analyzovaný dopis. Hofmistr v něm napsal, že svého svěřence dále bedlivě pozoroval a nemá pochyb o tom, že ve svém posledním listu už informoval matku (což už kníže v té době samozřejmě věděl taky).¹¹⁴ Protože mu to nedalo, zastavil se za paterem Kohlerem (jak již víme, Františkovým zpovědníkem) a trochu se – v rámci možností – nenápadně vyptával, ale nic se nedozvěděl. Nechme opět promluvit přímo „špiona“ Seima (který, jak nasvědčuje následující pasáž, snad musel bez skrupulí poslouchat za dveřmi) – Vavřinec Kohler sice „na sobě nedal nic znát, ale brzy potom za ním byl pan hrabě a při jeho návratu domů jsem si všiml, jak po mně hodil ostrý pohled, nicméně o ničem se nezmínil, kromě toho, že komorníkovi řekl, odkud že má hofmistr tu novinu, že by měl chtít vstoupit do Tovaryšstva, kdo jemu, komorníkovi, dovolil otevřít jeho psací stůl a podívat se, co tam má schováno za knihy, což mu komorník vylouval, takže hrabě na to už nic neučinil, načež jsem přišel a dělal, jako bych o ničem nevěděl“.¹¹⁵

Seim tedy v této situaci knížeti doporučil, podobně jako v dopise z předchozího týdne, aby svého bratra poslal co nejdřív buď domů (což, jak přiznává, by se mohlo „jevit trochu násilně“), nebo do Paříže studovat přes zimu francouzštinu a tak jej dostat pryč z vlivu jezuitů. Madrid by – vzhledem k nedávnému skonu krále Filipa IV.¹¹⁶ a komplikované situaci – momentálně nedoporučoval.¹¹⁷

Seim tedy také evidentně považoval za důležité, aby hrabě František Antonín ještě v klidu a bez vnějších vlivů zvážil své rozhodnutí. V dalším dopise z následujícího

114 MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1530, kart. 355, Seimův dopis z 24. 10. 1665: „Vber besorgt Resolution deß herrn Grauen Franz Antonii hab ich diese Wochen durch weitere Obsicht genommen, vnd bin gleichsamb auff die Grund der Warheit kommen, also daß sich dass daran keinen Zweifel hab, dann Herr Grau meldt in iüngsten an die fürstin Mutter mit voriger Post“.

115 Tamtéž: „Worauß P. Kohler sich zwar nicht vermercken lassen, als aber Herr Grau bald hernach bey ihm gewesen, hab ich bey seiner Heimkunfft wargenommen, daß er mier ein scharpffen Anblick geben, aber nichtens sich verlauten lassen, ausser daß Er zu den Cammerdiener gesagt, woher der Hoffmeister die Zeitung hete, daß Er in die Societät gehen wolle, wer ihm, dem Cammerdiener, erlaubt seinen Schreibtisch zu öffnen vmb zu sehen, was Er für Bücher darinn verborgen halte, so ihm aber vom dem Cammerdiener ausgeredt worden, also daß Herr Grau nichts mehr dauon anden thuet, ingleichen ich mich anstelle, als wann mier nichtß dauon bewußt were.“

116 Filip IV. (1605–1665) zesnul 17. 9. v době stále nekončícího konfliktu s Portugalskem ve válce o nezávislost, jeho následníkem byl teprve čtyřletý Karel (budoucí Karel II.). Podrobněji např. Jan KLÍMA, *Dějiny Portugalska*, Praha 2007, s. 195–201.

117 MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1530, kart. 355, Seimův dopis z 24. 10. 1665: „Zu erwegung solcher Vmbständen geruhen Ewre fürstliche Gnade mein vor 8 tagen in Vnderthenigkeit ohnmaß gebener Parere in Gnaden aufzunehmen vnd hoch erwehten Herr Grauen endweder directe nach Hauß zuberueffen (so zwar etwaß violent scheinen möchte) oder von hinnen nach Paris gehen zulassen, auff daß ihm diesen Winther durch in Scientys Mathematicis, vnd Absonderung von denen Patribus einige Diversion gemacht werde, dann ich sehe nicht, daß ihme Madrid bey so trauriger Zeit abgelebten Königs gnugsamb divertiren könne“.

týdne dokonce navrhuje jakousi lest, aby se – naoko – vydali na plánovanou cestu do Španělska, ovšem později aby jim kníže poslal příkaz vydat se na nějakou dobu na studia do Paříže, aby tak aspoň na čas zmátli jezuity a hrabě tak byl nějakou dobu z dosahu jejich korespondence.¹¹⁸ Sám byl kanovníkem mikulovské kapituly sv. Václava, a tak možná i z osobního pohledu nedovedl pochopit Františkovy pohnutky. Kromě toho se zdá, že čím více mladý hrabě jezuity obdivoval, tím více jim Seim nemohl přijít na chuť. Kromě již řečeného o tom svědčí i jeho formulace z tohoto dopisu, kdy píše, že mají „*v domě každodenní návštěvy, ba přímo procesí jezuitů*“.¹¹⁹ Lze také spekulovat, že tyto „komplikace“ mohl brát jako jakési vlastní selhání, že v rámci své svěřené role nedovedl Františka Antonína lépe doprovázet a formovat tím „správným směrem“.

Taková tedy vládla nálada v pronajatém římském domě, kde Seim i jeho svěřenec František Antonín z Dietrichsteina netrpělivě očekávali odpověď knížete na jejich dopisy. Protože pošta v tomto ročním období putovala z Moravy do Říma obvykle něco okolo tří týdnů,¹²⁰ byly listy knížete Ferdinanda (analyzované na počátku této kapitoly) doručeny 7. listopadu 1665. Jaká byla reakce jejich adresátů na obsažené informace a jak probíhal další vývoj událostí se nyní pokusíme, s ohledem na rozsah článku, ve zkratce nastínit.

František Antonín obratem svému bratrovi ještě téhož dne na dopis odpověděl poměrně emotivním listem, v němž ještě jednou obhajoval své rozhodnutí. Vysvětloval, že je pro něj nejvhodnější řeholní stav, který jej nejvíce přiblíží k Bohu, jak mu ostatně ukazovaly četné příklady – „*tolik svatých opustilo světský církevní stav, aby mohli vstoupit do stavu řeholního*“.¹²¹ Nakonec v prosinci získal od bratra a matky svolení vstoupit po Velikonocích do noviciátu. Rozhodně kníže doufal, že František František „*nezapomene na své, kteří to rozhodně budou mít zapotřebí, už kvůli kanonikátům*“ a bude spolupracovat.¹²² Od ledna 1666 tak byla situace relativně jasná, i když se nikomu kromě hlavního aktéra příliš nelíbila – František po Velikonocích vstoupil do řádu a zůstane nadále v Římě, kde

118 Tamtéž, Seimův dopis z 31. 10. 1665: „*in Erwegung, gegen dero Herr Grau sich nichtens erklären thuet, mit ihme Dissimulation zuhaben, als wann Ewre Fürstliche Gnade dauon keine Wissenschaft trügen, dahingegen auff beorderte Rais zudringen, vnderwegs aber neue Ordre auff Lyon abgehen zulassen, auff daß wier in elich Monath lang nach Paris gehen möchten, dieses zwar vmb Vrsach willen, auff daß PP der Sachen vnwissent mit ihren Correspondenzn nit sobald verbirgen können.*“

119 Tamtéž: „*dessen Resolution will mier ie länger, ie mehr verdächtig werden, denn wir haben tägliche Visiten, vielmehr Procession der Jesuiten im Hauß.*“

120 Jak nám napovídají občas uváděná prezentační data přijatých Seimových listů.

121 MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1530, kart. 355, fol. 147–148, dopis knížeti ze 7. 11. 1665: „*Ma io ancora, che lo stato che io piglio, sia piu sicuro, alla mia natura piu proportionato, e piu accetto apresso Iddio, vedandosi che tanti Santi lacianno lo stato Ecclesiastico pigliando quello da religiosi.*“

122 Tamtéž, koncept listu knížete Františkovi ze 7. 12. 1665: „*Gott verleihe dem herrn brudern die hierzu erforderde beständigkeit vnd gesundtheit. Mit dieser zu versucht, der Herr Bruder wird der seinigen welche es gleich wohlenn vonnöthen haben nit vergessen, auch wegen der Canonicaten dahin consentiren, was der Seimb weiltläuffiger anbringen wierdt.*“

stráví období svého noviciátu, na tomto rozhodnutí byl odhodlán setrvat. Od té doby se tak v Seimově korespondenci řešily spíše praktické záležitosti, týkající se například otázek Františkova budoucího dědictví (jak vše zaonačit aby se jezuiti nedostali k příliš mnoha dietrichsteinským penězům) nebo Seimova odjezdu z Říma a jeho plánů do budoucna.¹²³ František Antonín přijal na konci února podjáhenské svěcení,¹²⁴ 17. března na svátek sv. Josefa měl podle Seima absolvovat svěcení jáhenské a brzy na to už jej mělo čekat svěcení kněžské, přičemž před Velikonocemi měl ještě disputací zakončit své teologické studium.¹²⁵ 5. dubna tak úspěšně „obhájl celou teologii“.¹²⁶ 11. dubna jej čekalo kněžské svěcení, takže den předtím ještě napsal svému bratrovi hned dva dopisy, poslední před „svým odchodem z tohoto světa“.¹²⁷ V nich ještě jednou vyjadřuje svou vděčnost a také prosí knížete, aby držel ochrannou ruku nad Seimem a komorníkem Václavem.¹²⁸ Primici měl František plánovanou na Květnou neděli 18. dubna 1666.¹²⁹ Na Bílou sobotu ještě opět napsal knížeti, s tím, že brzy „naplní vůli Boží, v níž mu nebesa svěřila těžší, ale o to jistější cestu“. Stále jej trápilo, že se jeho matka nesmířila s jeho volbou, že je pro ni stále ten „neposlušný synáček, doufá však, že s pomocí autority knížete mu bude odpuštěno toto provinění, pokud je proviněním touha následovat vůli Boží“.¹³⁰

123 Tamtéž, inv. č. 1530, kart. 355, období ledna až března 1666.

124 Tzv. čtyři nižší svěcení přijal už v roce 1664.

125 MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1530, kart. 355, fol. 127–128, Seimův dopis knížete z 13. 3. 1666: „Herr Grau hat vor 14 tag subdiaconatum genommen, wird an künftigen fest Sancti Josephi den diaconatum und bald darauff Presbyteratum nehmen, ingleichen er sich sehr bemühet noch vor Ostern seine disputation zuhalten, in welchen fall 8 oder 14 tag hernach er in Novitiatum gehen könnte.“

126 Tamtéž, inv. č. 1584, kart. 359, fol. 63–64, Seimův dopis knížeti z 3. 4. 1666.

127 Tamtéž, inv. č. 1530, kart. 355, fol. 111–112, Františkův dopis knížeti z 10. 4. 1666: „Vengo colla presente a pigliare da V E l'oltimo congedo Avanti la mia uscita di questo mondo, che faro dimani“. Druhý dopis tamtéž, inv. č. 1584, kart. 359, fol. 12.

128 Tamtéž, inv. č. 1530, kart. 355, fol. 111–112, Františkův dopis knížeti z 10. 4. 1666: „del resto supplico Vostra Eccellenza di proteggere il Sig[no]r Sem, et il mio camerire nelle occasioni occorrenti, il quale ma servitor gia molti anni“.

129 Tamtéž, inv. č. 1584, kart. 359, fol. 12: „con pensiere di celebrar le primitie Domenica delle Palme“. O zakončení studia, svěcení a plánované primici hovořil také Seim, tamtéž, fol. 67–68, dopis knížeti z 10. 4. 1666: „den 5 ten dieß hat Herr Grau Franz Antonii beiligente conclusiones mit sonderbaren lob defendirt, wird morgen [...] die Priesterweyhe nehmen, den Palmsonntag darauff die erste mess lesen [...] bey nahe 8 tag nach Ostern in die Societas zugehen.“

130 Tamtéž, inv. č. 1530, kart. 355, fol. 109–110, Františkův dopis knížeti z 24. 4. 1666: „mi trovo su'l punto d'essequir la volonta di Dio con cui s'è compiacciuto chiamarmi al Cielo per piu difficile ma piu sicura strada. Non voglio creder che la Signora Madre sia per tacciarmene disubbidiente figliuolo, poiche la mia vocazione e qui gia palese, e non so che cosa direbbe la gente s'io mi patissi adesso. Spero che con inter ponimento autorevole di Vostra Eccellenza mi sara perdonatio il fallo, se pero fallo deve chiamarsi lobbidire alla volonta di Dio.“

A konečně, 3. května 1666 se František Antonín dočkal vytouženého dne, kdy vstoupil do noviciátu Tovaryšstva Ježíšova.¹³¹ Dne 8. května o tom napsal krátký dopis svému bratrovci, se zprávou, že se mu vede dobře (a opět obligátním poděkováním),¹³² a připojil také dva doporučující lístky pro svého hofmistra a komorníka,¹³³ o nichž se velmi hezky vyjádřil, i když, jak jsme mohli poznat, vztah s hofmistrem nebyl v posledních měsících úplně růžový. Podrobný průběh událostí včetně studia dílčích problémů (podrobnosti ohledně dědických záležitostí, vývoj událostí po vstupu Františka do řádu atd.) nám umožňuje poznat pokračující korespondence a další prameny, uložené v Moravském zemském archivu.¹³⁴

František Antonín z perspektivy elogia

Jak vyplývá z výše řečeného, Františkovi nakonec bratr (ač se mu nově nastalá situace příliš nezamlouvala a nabourala jeho původní plány a představy) v jeho rozhodnutí nebránil. František vstoupil do noviciátu 2. května 1666 a toto období strávil v Římě v jezuitském semináři u sv. Ondřeje na Kvirinálu. V roce 1669 se pak vrátil do Vídně, kde dále studoval, roku 1676 složil poslední a nejvyšší tzv. čtvrté sliby a byl činný v tamním kolegiu. V letech 1680–1682 působil jako rektor jezuitské koleje v Linci,¹³⁵ poté strávil několik let opět ve Vídni a od roku 1690 do roku 1693 vedl kolej v Pasově. Od roku 1694 až do své smrti 22. února roku 1721 byl pak spjat s vídeňským kolegiem, kde zastával postupně nejrůznější funkce od spirituála po zpovědníka.¹³⁶ V závěru života trpěl zřejmě četnými zdravotními problémy, jak naznačuje Františkovo elogium – zřejmě slepotou, sešlostí stářím celkově a snad i senilitou.¹³⁷

131 Do noviciátu měl vstoupit i Leslie, ale nenalezla jsem žádné zmínky o tom, že by svůj život posléze strávil jako jezuita. Jak bylo na začátku práce zmíněno, stal se biskupem v Lublani.

132 MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1530, kart. 355, fol. 107–108, Františkův dopis knížeti z 8. 5. 1666: „Könne mit dießen Zeilen Euer fürstlichen Gnaden gehorshamst parte zu geben das ich vergangenen sonntag mit hechster meiner consolation ins novitiat auffgenhommen worden, ich befinde mich haubt whol befhile mich hiemit in Euer fürstlichen Gnaden gebett Vnterdänigst vndt bedancke mich gegen Euer fürstlichen Gnaden für alle erzeigten gnaden, für welche ich nit ermanglen werde Gott den Allmechtigen für Euer fürstlichen Gnaden zu bitten.“

133 Kterého litoval, že jako jeho dlouholetý sloužící teď přišel o práci. Srov. tamtéž, fol. 105–106, Františkův dopis knížeti z 8. 5. 1666.

134 Především MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 1530 a 1532, kart. 355. Podrobně je rozebírá připravovaná magisterská práce autorky s názvem *František Antonín z Ditrichštejna a jeho duchovní dráha. Cesta šlechtice do řad Tovaryšstva Ježíšova ve 2. polovině 17. století*.

135 Přehled událostí spjatých s kolejí v tomto období Gerhard RILL, *Linzer Regesten aus den Litterae annuae der Jesuiten in der Wiener Nationalbibliothek, Band 2*, Linz 1954–1960, s. 125–145.

136 Veškeré údaje v tomto odstavci srov. L. LUKÁCS, *Catalogus*, s. 238.

137 „*dum oculis & memoria deficere notaretur*“, *Litterae annuae provinciae Austriae Societatis Iesu a. 1721*, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 12237, fol. 86v (dále ÖNB, LA PA 1721).

Podívejme se nyní ještě právě na tento přibližně třístránkový text z *litterae annuae* pro rok 1721 a v něm obsažené vylíčení osobnosti a životní pouti Františka Antonína, a to s vědomím všech limitů a úskalí tohoto pramene.¹³⁸ *Litterae annuae* jako jakési každoroční výroční zprávy, shrnující dění v jednotlivých řádových domech dané provincie, zpravidla zahrnovaly také elogia zesnulých členů.¹³⁹ Tyto texty nelze brát, jak ostatně zdůrazňují ostatní badatelé, jako nějaký pravdivý, autoritativní životopis – elogium mělo především oslavnou, ale také výchovnou funkci v rámci řádu, mělo zdůraznit ctnosti, kvality a zásluhy zesnulého a tím rovněž konstituovat dobrý příklad pro další spolubratry.¹⁴⁰ Jejich struktura se typicky dotýká čtyř oblastí, tvořících (nejen) jezuitský ideál – zbožného života, pilného studia, ctností a dobré smrti.¹⁴¹

Ani František Antonín není v tomto směru výjimkou. Je připomínáno jak jeho studium v mládí v Římě, tak další vzdělání ve Vídni po složení věčných slibů.¹⁴² Ale ani později prý nezhálel, celý život se vzdělával četbou a byl velmi zběhlý v kánonech tridentského koncilu.¹⁴³ Již od mládí byl velmi zbožný a měl v oblíbě duchovní cvičení, dodržoval striktní režim a přesně si hleděl stanovených modliteb.¹⁴⁴ Ani v pokročilém věku se nechtěl vzdát sloužení mše a těchto duchovních cvičení.¹⁴⁵ Co se týče konce Františkovy

138 Podrobněji o jezuitských pramenech s různou biografickou výpovědní hodnotou Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Jak vytvořit životopis jezuitů. Přehled řádových evidenčních pramenů, jejich dochování, dostupnost a vypovídací hodnota*, *Folia Historica Bohemica* 26, 2011, č. 2, s. 365–402. Přímou o elogiích pak Martin SVATOŠ, *Jezuitská elogia jako historický pramen a elogia P. Martina Středy*, in: Jan Skutil (ed.), *Morava a Brno na sklonku třicetileté války*, Praha 1995, s. 207–220.

139 V rakouské provincii je nalezneme obvykle na konci spisu. Podrobněji o vývoji, struktuře a funkci *litterae annuae* např. Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ, *Litterae annuae provinciae Bohemiae (1623–1755)*, *Folia Historica Bohemica* 25, 2010, č. 1, s. 23–39.

140 Elogia bývala často také přímo předčítána, například během společného jídla, ostatně jako kompletní *litterae annuae*. Srov. tamtéž, s. 32–33.

141 Jiří HAVLÍK, *Bohemia (pia et) sancta Societatis Jesu – Die böhmische „Legende“ in der Gesellschaft Jesu (1650–1700)*, in: Heidemarie Bachhofer – Kateřina Bobková-Valentová – Tomáš Černušák (Hgg.), *Ordenshistoriographie in Mitteleuropa. Gestaltung und Wandlung des institutionalen und persönlichen Gedächtnisses in der Frühen Neuzeit*, Praha 2015, s. 48.

142 ÖNB, LA PA 1721, fol. 85r: „*Romae Philosophicum & Theologicum stadium decurisset*“; „*professis adscriptus est Anno 1676, annis duobus tradidit Dialecticam, Ethicam uno, Philosophiam quatuor, Controversias fidei duobus, Theologiam moralem septem: annis totidem tum Decani, tum pro-Decani Philosophiae munere functus est*“.

143 Tamtéž, fol. 87r: „*In aliorum directionem se studio & lectione continua imbuebat solide: in concilio Tridentino ita versatus, ut prope memoria tenere totum videretur*.“

144 Tamtéž, fol. 87r: „*Frequens, & fervens in actibus theologicis exercendis notabatur. Quarta hora constanter a nore in tyrocinio caepto usque in vitae finem surgere animadvertus, mentalis orationis pensum ad amussim persolvit, neque examen ullum toto vitae religiosae tempore a se unquam praetermissum ingenuo candore confitebatur*.“

145 Tamtéž, fol. 86v: „*Magna externorum aedificatione in annos compleret ultimo etiam in senio quotidiebus sacrum postremum dixit ad magnam aram rubricarum Ecclesiasticarum & peritissimus, & observantissimus*.“

pozemské pouti, vzhledem ke svým zdravotním problémům jej přepokládal a připravoval se na něj. Dokonce ještě v posledním roce se věnoval ignaciánským exerciciím, trávil čas modlitbou i rozjímáním.¹⁴⁶ Když se přiblížila hodina jeho skonu, zesnul až v momentě (jak jinak), kdy byl zaopatřen svátostmi.¹⁴⁷

Podle elogia, ve shodě s dalšími exempláři tohoto žánru, máme dojem, že řád opustil ten nejpokornější, nejzbožnější služebník Boží, ověčený nesčetnými ctnostmi. Ve Františkově případě (a zatím můžeme jen spekulovat, nakolik se jednalo o reálné vlastnosti) je akcentována jeho celoživotní poslušnost autoritám¹⁴⁸ a ohleduplné zacházení s lidmi, díky čemuž byl prý velmi oblíben.¹⁴⁹ Velice prý také dbal na dodržování norem řádu a pěstování řádových ctností,¹⁵⁰ přičemž jeho doménou měla být zejména skromnost, pokora, náklonnost až k sebetřýznivé askezi a péče o čistotu – jak ducha, tak těla a prostředí, v němž žil.¹⁵¹

Na rozdíl od elogií neurozených členů řádu zde však nacházíme ještě jeden motiv, který se v textu objevuje na několika místech a souvisí s Františkovým původem a kariérou, jež se mu původně nabízela. František Antonín, „z knížecí rodiny, která byla krví spojena s nejurozenějšími rakouskými rody“,¹⁵² vstoupil do jezuitského řádu a v souvislosti s tímto krokem je v textu kromě obvyklého „vzdání se světa“ akcentováno i jeho pohrdnutí hodnostmi, které se mu nabízely.¹⁵³ Naopak prý ve své pokoře jednal s ostatními, jako by sám byl nejmenší ze všech a naprosto si nenárokoval nějaké výhody plynoucí z jeho původu a mocného příbuzenstva.¹⁵⁴ V pasáži, parafrázující slova neznámého spolubratra

146 Tamtéž, fol. 87r: „Porro qua vocali, qua interna oratione tempus exegerat, meditandi puncta ex usu Avancini a Patre quodam, cui vox acutior, sibi quotidie praelegi exoravit. Ultimo adhuc anno tempus quoddam delegit sibi, quo quantum fieri poterat, se octiduana S. Pis nostri asceti excoluit. Frequens, & fervens in actibus theologicis exercendis notabatur.“

147 Tamtéž: „Causa noctu factus mortem ei accersivit a superveniente tamen curatore protelatam. Subinde sacramentis refectus, & mentis compos lethargi quadam specie sopitus, catarrho, et apoplectico humore obrutus placidissime expiravit, vitamque religiosam beato fine clausit“.

148 Tamtéž, fol. 86v: „Etsi isse longo & studio & experientia in spiritu magister, a conscientiae tamen suae directoris iudicio pendebat ut discipulus, neque quidquam sine ejus soasu unquam attentabat.“

149 Tamtéž, fol. 85r: „Quo in munere ob solertem omni tempore omnibus inserviendi promptitudinem & industriam amatus ab omnibus est eque verbo minus, quam opere docuit perfectionem religiosam.“

150 Tamtéž, fol. 85r: „virtutum in super Religiosorum insignia dedit Specimina quas omni deinceps vita studiose excoluerat.“

151 Tamtéž, fol. 86v: „Angelicæ virtutis & amator, & custos erat. Singularis. Gradum puritatis excellentem fuisse consecutum probant modestia, sensuum, corporisque quotidiana flagellatione afflictandi studium. Et sicut cubiculum, vestimenta, omniaque munda; ita & animum mundissimum semper servare satagebat, crebra homologesi elutum“.

152 Tamtéž, fol. 85r: „natus Principum e familia, cui tota prope Austriae prima de classe nobilitas sanguine juncta“.

153 Tamtéž, fol. 85r: „die sequenti tyronibus nostris ad S. Andreae praeclarum mundi, et terrenarum dignitatum contemptoris exemplum factus“.

154 Opět je třeba, vzhledem ke stavu výzkumu, brát vše s notnou rezervou, tamtéž: „Luxit rara & praeclara prorsus humilitate, iudicio suo infimus omnium, fucum omnem & laudem pejus angue detestatus:“

o zesnulém, je František Antonín opět tím, jenž mohl být církevním knížetem, ale spokojil se s prostým církevním řádem.¹⁵⁵

Z pohledu elogia je Františkův původ z knížecí rodiny a zejména jeho rozhodnutí rezignovat na výhody vysokých církevních postů a rozšířit jezuitské řady prezentováno jako výjimečné a chvályhodné. Vylíčený mezi jeho urozeností a zálibou v prostotě a skromnosti pak působí v kontextu oslavného elogia implicitně jako chvályhodný a příkladný. Františkův příběh zde tak v sobě nese i rovinu exemplární, výchovnou, je odrazem příkladu jezuitů jako byl zmíněný František Borgia či Alois Gonzaga. Minimálně z perspektivy tohoto oslavného životopisu se také zdá, že František Antonín, „milovník a ctitel svého povolání“,¹⁵⁶ vnímal celoživotně své rozhodnutí z mládí – vzdor prvotnímu rozčarování jeho okolí – jako tu nejlepší možnou volbu.

Závěr

Článek se pokusil alespoň v hrubých rysech načrtnout životní dráhu jezuitu Františka Antonína z Dietrichsteina s důrazem na období, během něž s bratrem, hofmistrem a matkou rozhodoval o své budoucnosti. Rozbor korespondence ukázal, že se ve věci vstupu do jezuitského řádu jednalo o Františkovo osobní rozhodnutí (podpořené možným vlivem jezuitů, s nimiž byl v každodenním kontaktu), v němž hrála velkou roli jeho osobní zbožnost a subjektivní duchovní prožitky a s nímž v první fázi Františkova rodina nesouhlasila. Na rozdíl od jiných, méně majetných šlechticů se ve Františkově případě nezdá, že by jeho rozhodnutí snad obsahovalo nějaký sociální podtext, naopak, jeho budoucnost (potažmo budoucnost jeho synovců) byla v roce 1666 solidně zajištěna několika kanonikáty ve vážených kapitulách, čehož se tímto krokem vzdal. Obavy knížete Ferdinanda, že v rámci jezuitského řádu šlechtic nemůže počítat s nějakým závratným kariéerním postupem „na základě zásluh či politiky“,¹⁵⁷ vcelku odpovídají současnému historiografickému pohledu na běžné kariéerní postavení šlechtice v řádovém domě (pomineme-li výjimky typu Slavata). Téma by si v tomto směru zasloužilo obsáhlejší studium, stejně jako celá problematika šlechticů, kteří se vydali cestou řeholního života. S vědomím toho, že prameny dochované k případu Františka Antonína z Dietrichsteina

Familiae suae celsissimae ne nomen quidempatientis aure admiserat; sique necesse foret quempiam de suis appellare, frater meus, soror mea dicebat, nulla alia honoris tantae prosapiae debiti formula usurpata.“

155 Tamtéž, fol. 87r: „Vir fuit sibi, & mundo mortuus, spiritu plenus, mente DEO semper conjunctissimus, sine hominum respectu, temperantiae, humilitatis, & paupertatis studiosissimus, vocationis suae amator praeprimis et aestimator, cum Ecclesiasticus Princeps esse posset, humili Religiosi ordinis statu contentissimus.“

156 Tamtéž: „vocationis suae amator et aestimator“.

157 Srov. pozn. č. 64.

jsou spíše výjimkou, lze trochu pesimisticky konstatovat, že se nejedná o lehký úkol. Zajímavý pohled, tentokrát v kontextu jezuitského řádu, by mohlo nabídnout také srovnání elogií jednotlivých řeholníků šlechtického původu, která jsou obvykle dochována a některá dokonce publikována.¹⁵⁸ I přes typické rysy žánru a mnohá stereotypní topoi by tento pramen mohl alespoň částečně zprostředkovat jeden z úhlů pohledu na tuto „menšinu“ a její postavení v rámci řádu.

158 Elogium Václava Františka Libštejnského z Kolovrat je dokonce přeloženo do českého jazyka v práci J. KOLÁČEK, *Václav Kolowrat*, s. 19–35.

Zusammenfassung

Franz Anton von Dietrichstein – Aristokrat in der Reihen der Gesellschaft Jesu

Die Studie beschäftigt sich mit der Persönlichkeit von Franz Anton von Dietrichstein und seiner (scheinbar) plötzlichen Entscheidung, während seiner Studienaufenthalt in Rom im Jahre 1666 in den Jesuitenorden einzutreten und auf einige schon erhaltene Kanonikate zu verzichten. Diese individuelle Geschichte wird im Kontext der bisherigen Forschung im Bereich der aristokratischen kirchlichen Karriere behandelt, oder besser gesagt im Bezug auf noch nicht besonders entwickelte Erkenntnis der Schicksäle der in verschiedene Orden eintretenden Adelige im Laufe des 17. Jahrhunderts dargestellt. Die kirchliche Karriere des Adels in der frühen Neuzeit war vor allem Domäne der jüngeren Söhne im Rahmen der Familie. Die wahrscheinlich meist aufgesuchte Variante, die den adeligen Vorstellungen über einen ausbalancierten ökonomischen und repräsentativen Standard entsprach, stellten die Dom- oder

Stiftkapitel dar. Demgegenüber scheint das Ordensleben bei der Aristokratie eher eine Ausnahme zu sein. Die ganze Problematik verdient jedoch ein ausführlicheres Studium.

Franz Antons Entscheidung war (inwiefern die Quellen andeuten) Resultat seiner persönlichen Frömmigkeit, wobei seine Familie zuerst dagegen war. Später hat ihm sein Stiefbruder, Fürst Ferdinand von Dietrichstein seine Einwilligung gegeben. Als Hauptquelle dieser Studie dient die Korrespondenz zwischen Franz Anton, seinem Hoffmeister Seim und seinem Stiefbruder, Fürsten Ferdinand und versucht zu analysieren, wie Franz Anton zu dieser Entscheidung gekommen sein konnte, warum es für seine Familie problematisch war und wie die Situation gelöst wurde. Im zweiten Teil des Textes wird Franz Antons Entscheidung zum Ordensleben aus der Perspektive der Eloge aus dem Jahre 1721 behandelt.